

Sāvs nāk.
Sāvienu

Sāvs nāk.
Sāviēna

Sāvs nāk. Sāvienu

Zinātniski raksti un folkloras kopojums

Sastādītājs un zinātniskais redaktors
Dr.hist., Dr.habil.art. Juris Urtāns

NT KLASIKA

Recenzenti:

Dr.phil. Rīta Treija, *Dr.hab.hist.* Andrejs Vasks, *Dr.arch.* Jānis Zilgalvis

Mākslinieks Rihards Delvers

Publicēts ar Latvijas Kultūras akadēmijas Zinātniskās pētniecības centra
Zinātniskās padomes 2019. gada 23. aprīļa lēmumu.

Grāmata nāk klajā ar Latvijas Kultūras akadēmijas,
Valsts Kultūrkapitāla fonda, Madonas novada pašvaldības
un Ļaudonas pagasta pārvaldes finansiālu atbalstu.

© Rakstu autori, 2019
© J. Urtāns, sastādītājs, 2019
© "NT Klasika", 2019
© M. Rūmniece u. c., tulkojumi angļu val., 2019

ISBN 978-9934-8757-6-2

SATURS

<i>Juris Urtāns.</i> Ievads	7
<i>Juris Urtāns.</i> Sāvienas ezers Sāvienas un Latvijas arheoloģijā	11
<i>Renāte Siliņa-Piņķe.</i> Sāviena un tās senākie mājvārdi	39
<i>Zane Grigoroviča, Alma Grīniece.</i> <i>Sawensee</i> – vietas, cilvēka un muižas attiecības	69
<i>Zane Grigoroviča.</i> Sāvienas muižas kompleksa arhitektoniskās pārmaiņas un stilu formas	94
<i>Iveta Tāle.</i> Tradicionālā mūzika Sāvienā un Ļaudonā	115
<i>Janīna Kursīte.</i> Sāvienas fotogrāmata. Starp vēsturi, mitoloģiju un mākslu	160
<i>Ieva Vītola.</i> Sāvienas folklorā	174

traditional settlements, which were later partly covered by lake water, or the settlements had been partly situated in the lake at the time of their existence. Habitation or at least human presence at Sāviena Lake and in it seems to have been very lasting, possibly, even since the Stone Age. Burials of the 13th–14th cent. in Joksti ancient burial site mark a more recent cycle of habitation.

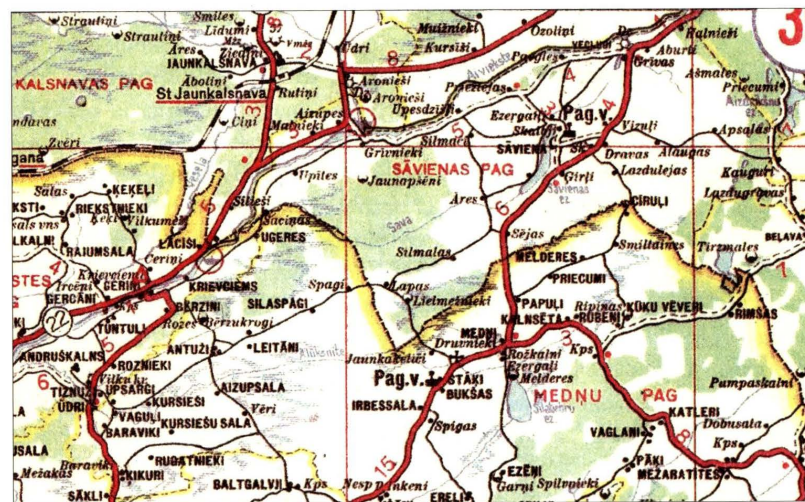
Investigation of 2014–2016 in Sāviena Lake and on its shores testify that there had been a vast, important long-term habitation site with a corresponding cultural landscape which was certainly associated with waters of the lake. In more recent times, habitation dominant of Sāviena Lake shifted to Sāviena Manor on the opposite shore of the lake.

Renāte Siliņa-Piņķe

SĀVIENA UN TĀS SENĀKIE MĀJVĀRDI¹

Ievads

Domājot par Sāvienas mājvārdiem – zemnieku sētu nosaukumiem, vispirms ir jānodod jautājums: Kas ir Sāviena? Kur ir tās robežas? Uz šo jautājumu atbildes dažādos laikos var būt ļoti dažādas – ciems (mūsdienās), ciems (ar citu šā vārda nozīmi padomju laikos²), saukts arī par ciema padomi, pagasts, muiža ar tai piederošajām zemēm utt. Katrā no šiem gadījumiem atšķirīga ir arī Sāvienas platība un tās robežas. Šajā rakstā par Sāvieni tiks saukta pirmskara Latvijas Republikas laika Sāvienas pagasta teritorija³ (1. att.), kā arī ciems – šī pagasta centrs.

1. att. Sāvienas pagasts (Latvijas ceļu karte 1940. g., 39. lp.).

¹ Raksts tapis ar Valsts Kultūrkapitāla fonda finansiālu atbalstu.

² Sal.: LME, I, 1967, 302.

³ 6473,81 ha (Sāvienas pagasts, 1939, 37834).

Meklējot senākos Sāvienas mājvārdus, ir jāatkāpjas laikā līdz 17. gs. sākumam, kad sastopami pirmie zināmie mājvārdu pieraksti. Nepilna gadsimta laikā līdz 17. gs. beigām gan rakstītos, gan kartogrāfiskos avotos ir atrodams ap 20 drošu vai hipotētisku Sāvienas zemnieku sētu nosaukumu. Rakstā tiks meklētas atbildes uz jautājumiem, kuri ir senākie zināmie Sāvienas mājvārdi, kopš kura laika tie zināmi, kā un kur tie pierakstīti, cik ilgi saglabājušies vai kad izzuduši un kāda ir šo vārdu sākotnējā nozīme.

1. Kas ir senākie Sāvienas mājvārdu avoti?

Senākie raksta autorei zināmie Sāvienas mājvārdu pieraksti ir no 17. gs. sākuma, proti, 1638. gadā veiktās zviedru arklu revīzijas¹. No senāko vietvārdu – gan mājvārdu, gan arī ūdeņu, mežu u. c. dabas objektu nosaukumu – pētnieku viedokļa var teikt, ka Vidzemei “palaimējās”, jo atšķirībā no poļu pakļautībā palikušās Kurzemes, Zemgales un Latgales Vidzemē saimniekojošie zviedri 17. gs. laikā veica vairākas revīzijas, uzskaitot muižas, zemniekus, to kustamo īpašumu un pienākumus. Turklāt viņi bija sava laika Eiropas labākie kartogrāfi (Upsālas universitātē kartogrāfija bija studiju priekšmets), kas visu uzskaitīto attēloja arī kartēs.² Zviedrijas valdība sistemātiski revidēja visu gadsimta sākumā iekaroto Lielvidzemes teritoriju, t. i., Latvijas Vidzemes daļu un Dienvidigauņiju, tajā skaitā arī Sāvienas muižu un citas apkārt esošās muižas. Revīzija ir sarakstīta agrīnajā jaunaugšvācu valodā, un tās protokoli atspoguļo pēckara situāciju – mazo apdzīvotības blīvumu, neapdzīvoto, arī izpostīto sētu skaitu u. tml.

Nākamā nozīmīgā avotu grupa ir 17. gs. beigās zviedru mērnieku sastādītās Vidzemes muižu kartes, kā arī no tām savienotās pilsnovadu kartes. Tās glabājas Latvijas Valsts vēstures arhīva (turpmāk tekstā LVVA) 7404. fondā “Vidzemes muižu plāni un apraksti”. Lai arī ne vienmēr datētas, tās ir sastādītas 17. gs. beigās – laikā no 1681. līdz 1696. gadam, tātad atspoguļo pusgadsimtu vēlāku situāciju. Tās ir specifisks avots, tāpēc jāpiemin dažas ar to izmantošanu saistītās grūtības.

1. Kartes ir sastādījuši zviedru mērnieki, un visa rakstītā informācija tajās ir 17. gs. zviedru valodā. Tas jāņem vērā, analizējot mājvārdu pierakstu. Kā raksta

¹ Revīzijas materiālus 1938.–1941. gadā ir publicējis vēsturnieks Edgars Dunsdorfs “Latvijas vēstures avotu” 4. sējumā (VAR I, II, III). Nepilnīgs revīzijas protokolu oriģināls, kas aptver arī Sāvienas muižu, glabājas Latvijas Valsts vēstures arhīvā (turpmāk atsaucēs LVVA) – LVVA 7348. f., 1. apr., 8. l. (Revision von 1638. Teile vom lettischen Livland). E. Dunsdorfa izmantotais oriģināls glabājas Zviedrijā (VAR I IX).

² Vairāk par Vidzemes kartēšanu skat. E. Dunsdorfa darbā “Lielvidzemes kartes (17. un 18. gadsimts)” (Dunsdorfs, 1986).

E. Dunsdorfs: “Vietvārdi ir rakstīti zviedriski, visbiežāk gan pielāgojot vāciskajai versijai.” (Dunsdorfs, 1986, 24).

2. Ja neskaita dažas lielās, visu Ļaudonas draudzi aptverošās kartes, muižu kartes ataino mazus, nesaistītus gabaliņus, kuru ģeogrāfiskā atrašanās vieta reizēm nav viegli nosakāma vai pat vispār ir nenosakāma.

3. Reizēm trūkst norāžu par sētu piederību konkrētai muižai.

Kopumā rakstā ir izmantotas 12 muižu kartes un Bērzaunes pilsnovada karte. Bērzaunes pilsnovada karti ir aprakstījis arī E. Dunsdorfs un sastatījis tajā (bez nosaukumiem, tikai ar numuriem!) atzīmētās mājvietas ar atbilstošā laika zviedru mērnieku sastādītajām karšu deskripcijas grāmatām zviedru valodā un 1688. gada revīzijas datiem vācu valodā, kurās mājvārdi ir atšifrēti (Dunsdorfs, 1974, 7). Karšu deskripcijas grāmatas LVVA diemžēl nebija atrodamas, bet 1688. gada revīzijas dati nav pilnīgi,¹ tāpēc Sāvienas mājvārdus pārbaudīt neizdevās un tie ņemti no E. Dunsdorfa apkopojuma (Dunsdorfs, 1974, 311).

Kā salīdzinošais materiāls mājvārdu analizē ir izmantota arī Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta vietvārdu kartotēka un dažādas vietvārdu vārdnīcas.

2. Par robežām agrāk un tagad – muiža, pagasts, pagasta daļa

Sāvienas robežas gadsimtu gaitā ir bijušas mainīgas. Mūsdienās par Sāvieni oficiāli runājam tikai kā par ciemu Ļaudonas pagastā, tomēr cilvēku atmiņas uztur dzīvu gan zemnieku sētu senāko piederību Sāvienas pagastam (it īpaši, ja tās ietilpa padomju laiku Sāvienas ciema robežās), gan vecās pagasta robežas, par sāvēniešiem saucot ne tikai mūsdienu ciema iedzīvotājus. Bijušā Sāvienas pagasta teritorija mūsdienās ir jāmeklē tagadējos Ļaudonas (lielākā Sāvienas pagasta daļa), Kalsnavas un Variešu pagastos.

Lai gan 19./20. gs. mijas Sāvienas muižas robežas² ir bijušas par pamatu Sāvienas pagasta robežu noteikšanā pirmskara Latvijas Republikas laikā, senākos laikos muižu robežas gadsimtu gaitā ir bijušas mainīgas gan zemnieku sētu pirkšanas un pārdošanas, gan pašu muižu atdalīšanas un apvienošanas dēļ. Tā, piemēram, Aburtu muiža, kas vēl 19. gs. sākuma dokumentos ir minēta kā patstāvīga muiža, vispirms tika iekļauta Sāvienas muižā, bet pēc tam kļuva par Sāvienas pagasta daļu. Savukārt gan 17., gan 18. gs. dokumentos Ļaudonas muižai ir savs *Sāvienas pagasts*, t. i.,

¹ LVVA 7348. f., 1. apr., 10. l.

² Sal., piemēram, Ļaudonas draudzes karti no 19. un 20. gs. mijas ar iezīmētām muižu robežām (LVVA 1679. f., 189. apr., 17. l.).

muižai piederošas zemnieku sētas, kas atradās tuvāk Sāvienas nekā Ļaudonas muižas centram un ko no visām pusēm ietvēra Sāvienas muižas zemes. Šī laikmeta kartes vieglāk iztēloties kā vecu, daudz lāpītu jaku, kur dažādu muižnieku zemes cita ar citu robežojas kā jakas ielāpi, neveidojot vienotu teritoriju. Šai robežu maiņībai nav viegli izsekot, un, meklējot senos mājvārdus, tie vienā desmitgadē ir atrodamī Sāvienas muižas, bet citā jau Ļaudonas vai citas kaimiņu muižas dokumentos vai otrādi.

3. Kā varēja rasties un ko nozīmē Sāvienas vārds?

Sāvienas kā apdzīvotas vietas – muižas, pagasta, ciema – vārds ir cieši saistīts ar apkārtnējiem ūdeņiem. Ūdeņu nosaukumi bieži ir senāki par cilvēku apdzīvotai vietai nosaukumiem un nereti ir stāvējuši pie to rašanās šūpuļa. Kā tādas vietas var minēt kaut vai Rīgu (izzudusī Rīdzenes upe), Ogrī (upe un pilsēta), Piebalgu (kultūrvēsturisks novads Balgas upes krastos), Enguri, Lubānu¹ un vēl daudzas citas Latvijas apdzīvotās vietas. Pirmkārt, *Sāviena* atrodas pie *Sāvienas ezera*, un Sāvienas teritorijā tek upe *Sāvīte*. Arheoloģiskas liecības par cilvēku dzīvi ezera krastos ir jau kopš akmens laikmeta, ilgi pirms pirmajām rakstiskajām liecībām (skat. J. Urtāna rakstu šajā grāmatā). Otrkārt, bijušās muižas nosaukums vācu valodā – vācu valodā ir rakstīti gandrīz visi dokumenti par Sāvienas muižu, latviešu tekstos vārds *Sāviena* parādās tikai 19./20. gs. mijā – ir rakstīts gan *Sawenhof* (senākajos avotos, skat. 3. att.), gan *Sawensee* (pārsvarā jaunākajos avotos), kas rāda, ka ezera nosaukums ir primārs², bet apdzīvotās vietas nosaukums radies no tā. Tātad, domājot par Sāvienas nosaukumu, vispirms jādomā par ezeru. Šķiet, ka sākotnēji tā nosaukums ir bijis vienkārši *Sāvīens*, līdzīgi kā vēl mūsdienās ir ezeru nosaukumi *Lubāns*, *Alaukstis* u. c. Par to liecina ieraksti 16. un 17. gs. dokumentos – *Szawin* 1590. gadā (Švābe, 1941, 203) un *Sawenß* 1638. gadā (VAR III 1142, skat. 2. att.), vēlāk arī *Sawen Lacus* (LVVA 7404.1.1128. u. c., skat. 3. att.), *Sawen Siöö* (LVVA 7404.1.1650)³.

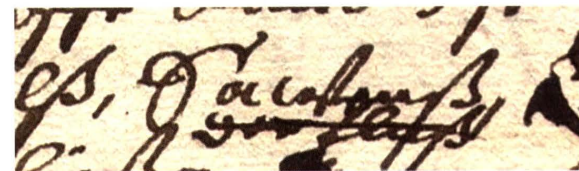
Savukārt uz to, ka ezera nosaukums varētu būt atvasināts ar latviešu valodas piedēkli *-ēn-* vai *-ien-*⁴, norāda arī jau 17. gs. beigu kartēs ierakstītie, neatvasinātie *Sāvītes* upes nosaukumi – *Sawe ups* (LVVA 7404.1.1130. un LVVA 7404.3.2.)

¹ Par Rīgas, Ogres, Engures un Lubānas vārdu cilmi vairāk var uzzināt grāmatā “No Abavas līdz Zilupeī” (Balode, Bušs, 2015, 98–99, 154–156, 166–167, 190–193).

² Vāciski *der Hof* ‘muiža’, *der See* ‘ezers’.

³ Latīniski *lacus* ‘ezers’, zviedriski *siöö* ‘ezers’.

⁴ Ar piedēkli *-ien-* atvasināti vietvārdi Madonas apkārtņē ir vairāki, piemēram, apdzīvotās vietas *Mētriena*, *Prauliena*, *Mārciena*, upe *Isliena* u. c., sal. arī upi *Zvidze* un apdzīvoto vietu *Zvidziena*.

2. att. Sāvienas ezera nosaukums 1638. g. zviedru arklu revīzijā (LVVA 7348.1.8., 86. lp.).

3. att. Sāvienas ezera, upes un muižas nosaukumi Bērzaunes pilsnovada kartē 17. gs. beigās (LVVA 7404.3.2.).

un *Sawen uppe* (LVVA 7404.1.1650), proti, *Sawe* un *Saviena*, turklāt upe iztek no Sāvienas ezera pašā tā dienvidu galā (3. att.).

Visi šie pieraksti liecina, ka ezera vai upes nosaukums ir radies no kāda mūsdienu latviešu literārajā valodā nezināma vārda. Tāds tomēr ir fiksēts Kārļa Mīlenbaha un Jāņa Endzelīna “Latviešu valodas vārdnīcā”: lietvārds *sāva* ‘garena rēta (arī koka mizā)’ un īpašības vārds *sāvains* ‘rētais’, kas saistīti ar lietuviešu vārdu *šovā* ‘dobums; plaīsa’ (ME III 809). Latviešu valodā šo apvidvārdu izplatības areāls ir visai šaurs, tie pierakstīti tikai no dažām Vidzemes izloksnēm, taču starp tām ir arī Sāvienas kaimiņu – Bērzaunes un Lubānas – izloksnes, līdz ar to *Sāvītes* un *Sāvienas ezera* nosaukumu etimoloģiskais saistījums ar apvidvārdu *sāva* šķiet visai ticams, jo vairāk tāpēc, ka arī no motivācijas vai etimoloģiskās semantikas viedokļa šāds cilmes skaidrojums nav pretrunā ar hidronīmu motivācijas universālījām. Turklāt Sāvienas ezera šaurā, garenā forma lieliski atbalsta šādu interpretāciju – tas ir kā asa naga ievilkta garena rēta samērā līdzējā apkārtnes ainavā.

Gribētos pievērst uzmanību vēl vienam iespējamam šo ūdeņu nosaukumu cilmes skaidrojumam. Paskatoties tuvākajā apkārtņē, Austrumvidzemē, dažādu laiku

dokumentos var ieraudzīt vēl vienu upi un ezeru ar ļoti līdzīgu nosaukumu. Tā ir Aiviekstes pretējā krasta pietekas Vesetas pieteka *Savīte* (17. gs.: *Savins ups*) un *Savītes ezers* (mūsdienās oficiāli *Kaņepēnu ezers*, 17. gs.: *Sawitz Lacus*¹) Bērzaunes pagastā, no kura tā iztek. Latviešu valodniece Marta Rudzīte jau pirms piecdesmit gadiem rakstīja, ka daži no Latvijas upju nosaukumiem ar sakni *Sav-* varētu būt Baltijas jūras somu cilmes vietvārdi, un salīdzināja tos ar Somijas ezera nosaukumu *Savijärvi* (Rudzīte, 1968, 191). Baltijas jūras somu substrāts, t. i., senākas Baltijas jūras somu valodu pēdas latviešu valodā, iespējamas arī Sāvienas apvidū, un atrast varbūtēju atbilstmi Baltijas jūras somu valodās šiem vārdiem nav grūti. Šāda atbilstme varētu būt sugasvārds ar nozīmi ‘māls’, piemēram, igauņu un somu *savi*, lībiešu *sāv*, arī ‘mālainis’ – igauņu *savine*, somu *savinen*, lībiešu *sāvvi*. Vārdi ar šādu nozīmi daudzkārt un dažādās valodās ir kalpojuši ūdeņu nosaukumu motivācijai, to rāda gan pieminētais somu *Savijärvi* un citi Somijas un Igaunijas vietvārdi ar sakni *Sav-* (Paikkala, 2007, 406–407), gan arī Latvijas *Mālupe* un Lietuvas *Mōlupis*, un citi šīs pašas saknes vietvārdi (skat.: Vanagas, 1981, 219). Šis cilmes skaidrojums gan nesniedz atbildi uz jautājumu, kā radies abu upju *Savītes* un *Sāvītes* piedēklis *-it-* (jo Baltijas jūras somu valodu hidronīmos *savi* parasti ir salikteņu pirmais komponents) un kāpēc vārdos *Sāvīte* un *Sāvienas ezers* saknes patskanis ir garš. Atvasinājumu un garo saknes patskani vienkāršāk izskaidrot, ņemot par pamatu vārdu baltisko cilmi. Ar Baltijas jūras somu valodu cilmi savukārt vieglāk skaidrot senākajos pierakstos lietoto piedēkļa pierakstu *-in-* un *-en-* gan upju, gan ezeru nosaukumā.

Vēl var izteikt pārdrošu pieņēmumu, ka salīdzinoši netālu tekošo upju – *Sāvītes* un *Savītes* – un abu ezeru nosaukumu skaniskā līdzība ir nejauša un tiem katram ir sava atšķirīga – baltu vai Baltijas jūras somu – cilme.

4. Senākie Sāvienas mājvārdi

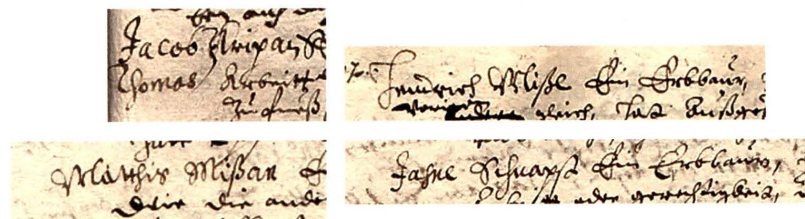
Pirms pievērsties konkrēto mājvārdu nozīmei, svarīgi ir apzināt šo vārdu fikšējumus hronoloģiskā secībā, cenšoties izsekot to attīstībai. Tāpat arī nosaukumu iespējamās mainības vai pieraksta kļūdu dēļ svarīga ir šo mājvārdu savstarpējās saderības apzināšana dažādos dokumentos, proti, vai un kad runa ir par vienu un to pašu māju nosaukumu un kad tā jau ir cita sēta ar tādu pašu vai līdzīgu nosaukumu. Šajā nodaļā izsekosim mājvārdiem senākajos rakstu avotos, sākot no pirmā avota – 1638. gada zviedru arklu revīzijas –, vērojot un fikšējot to pieaugumu gadsimta beigās sastādītajās kartēs.

¹ Abi 17. gs. vietvārdi atrodami Bērzaunes pilsnovada kartē (LVVA 7404.3.2.).

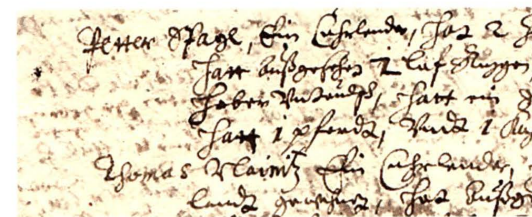
4.1. Sāvienas mājvārdi 1638. gada revīzijā

Kā jau raksta sākumā minēts, senākie šobrīd zināmie Sāvienas muižas mājvārdu pieraksti ir no 1638. gada, kad tie 3. oktobrī fiksēti agrīnajā jaunaugšvācu valodā sarakstītajos zviedru arklu revīzijas protokolos. Agrākos zviedru arklu revīziju materiālos Sāvienas muiža vai nu nav iekļauta – Zviedrija šo teritoriju vēl nebija iekarojusi –, vai arī tās revīzijas materiāli nav saglabājušies. 1638. gada revīzijas materiālā ir minēti desmit Sāvienas muižas mājvārdi. Apdzīvotajām sētām secīgi tiek minēts saimnieka vai saimnieku vārds un mājvārds. Kā izsenis apdzīvotas, t. i., poļu–zviedru karus pārdzīvojušas vai pat, iespējams, vēl senākas, vismaz no 16. gs., dzimtzemnieku apsaimniekotas ir minētas tikai četras sētas – *Kripan* ar saimniekiem *Jacob* un *Thomas*, *Miße* (saimnieks *Hendrich*), *Mißan* (saimnieks *Matthis*), *Schnapst* (saimnieks *Jabne*) (4. att.). Iespējams, ka sētas tomēr ir piecas, jo pirmajam nosaukumam ir minēti divi saimnieki.

Trīs sētas ir apzīmētas kā jaunapdzīvotas – *neu besetzt*. Tas gan nenozīmē, ka sētas ir jaunas. Visdrīzāk tās kara laikā pamestas vai izmirušas, un pēc kara tajās iemitināti jauni saimnieki. Piemēram, divās no tām – *Spage* un *Nainitz* – saimnieko kurzemnieki *Petter* un *Thomas* (5. att.). Piecas saimniecības ir fiksētas kā postažas – *wüßf*: *Augulerlandt*, *Wagell landt*, *Schlackter landt*, *Stagar landt*, *Krug landt*. Šajā gadījumā tiek minētas bijušās mājas un to zeme (*landt*). Pēdējā ir bijusī krogus zeme.

4. att. Sāvienas muižas zemnieku sētas 1638. g. zviedru arklu revīzijā (LVVA 7348.1.8., 93.–93. o. p. lp.).

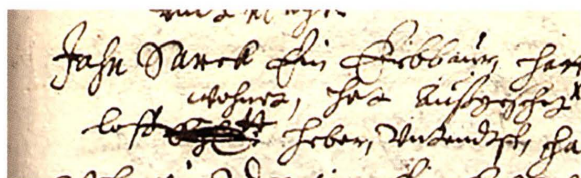

5. att. Sāvienas muižas zemnieku sētas *Spage* un *Nainitz* 1638. g. zviedru arklu revīzijā (LVVA 7348.1.8., 93. o. p. lp.).

Tā kā gan pašā Sāvienas muižā, gan kaimiņos Ļaudonas muižā visiem krogiem gan 17. gs., gan vēlāk ir nosaukumi, apzīmējums *Krug landt* jāuztver tikai kā apraksts un tas nav ierindojams kategorijā “mājvārdi”. To apliecina arī teikums muižas aprakstā revīzijas sākumā – *Ein Krugstelle lieget wüste* (VAR III 1156); proti, krogus vieta ir pamesta/postaža. Otrs šāds “it kā mājvārda” fiksējums ir jaunapdzīvota sēta, kuras saimnieks ir vācietis *Romanofski Simon*. Tautības minējums vedina domāt, ka *Romanofski* ir uzvārds, nevis mājvārds. Protams, nevar izslēgt iespēju, ka saimnieka dzīves laikā arī sēta tika dēvēta pēc viņa uzvārda. Turpmākos avotos šāds mājvārds vairs neparādās.

Šis trūcīgais uzskaitījums ar septiņām vai astoņām apdzīvotām zemnieku sētām un proporcionāli lielo postažu skaitu uzskatāmi atspoguļo poļu–zviedru kara sekas Vidzemē. E. Dunsdorfs (VAR I VIII) gan raksta, ka “daļa zemnieku ciematu [= sētu] (parasti trūcīgo zemnieku un jaunsaimnieku ciemati) nav protokolā ierakstīti”. Tātad ir iespējams, ka zemnieku sētu skaits Sāvienas muižā 17. gs. sākumā tomēr ir bijis lielāks.

Citus senākos Sāvienas mājvārdus vēl var meklēt arī Ļaudonas muižas un Aburtu muižas revīziju protokolos. Ja ar Aburtu muižu ir vienkārši – tajā nav fiksēta neviena zemnieku sēta, tikai pats muižas nosaukums *Johan Ebbertz landt* un secināts, ka tajā, lai gan pirms kara bijuši četri zemnieki, šobrīd nav neviena (VAR III 1173–1174) –, tad jau tajā laikā lielajā Ļaudonas muižā ir minētas vairāk nekā 50 zemnieku sētas, kuras ne vienmēr ir iespējams lokalizēt. Kā vēlākajam Sāvienas pagastam piederīgu Ļaudonas muižas sētu var minēt *Sarkus* – *Jahn Sarck* (6. att.), kuros pēc kara ir iemitināti jauni saimnieki. Iespējams, ka no trim mājvārdu pierakstiem kāds *Syling* ir attiecināms uz Sāvienas pagasta *Ziliņiem*. 17. gs. vācu rakstības specifikas dēļ vārdi *Siliņi* un *Ziliņi* nav izšķirami.

6. att. Ļaudonas muižas zemnieku sēta *Sarck* 1638. g. zviedru arklū revīzijā (LVVA 7348.1.8., 90. lp.).

Apskatot visu 1638. gada revīzijas materiālu, var secināt, ka 17. gs. sākumā Sāvienas pagasta robežās ir bijušas divas muižas – Sāvienas un Aburtu muiža – un daļa Ļaudonas muižas zemju. Zemnieki ir apdzīvojuši vismaz deviņas revīzijas protokolos vārdā nosauktas sētas.

4.2. Sāvienas mājvārdi 17. gadsimta beigu kartēs un deskripciju grāmatā

Pusgadsimtu vēlāku situāciju atspoguļo zviedru mērnieku laikā no 1681. līdz 1696. gadam sastādītās kartes. Zemnieku sētas tajās ir iezīmētas kā mazi namiņi, krogi – kā namiņi ar karodziņu, bet muižas – kā namiņi ar dūmeņiem (7., 12., 13. u. c. att.). Cita veida nozīmīgu ēku tajā laikā Sāvienas apkārtnē nav. Mājvārdi kartēs reizēm ir ierakstīti tieši pie apzīmējuma, bet lielākoties kartē ir dots burts vai numurs, kas atšifrēts leģendā kartes malā. Savukārt gan mēroga, gan izmēra ziņā lielajā Bērzaunes pilsnovada kartē zemnieku sētas ir atzīmētas kā sarkani aplīši ar numuriem (sal. 1. nodaļu), un šo aplīšu ir vairāk par iepriekšējā nodaļā aprakstītajām sētām.

7. att. 17. gs. beigu Sāvienas muižas kartes fragments (LVVA 7404.1.2029.).

No visiem iepriekšējā nodaļā aprakstītajiem mājvārdiem kartēs Sāvienas pagasta teritorijā (atšķirīgā rakstībā) ir atrodamī seši – *Kripan*, *Miše*, *Naimitz*, *Sarck*, *Syling* un *Schnapft*, kas apzīmē deviņas vai pat 12 sētas. Tām 50–60 gadu laikā ir piepulcējušies vēl deviņi mājvārdi un nedaudz vairāk sētu. Sākot ar senākajiem mājvārdiem, šajā nodaļā tabulās tiks apkopota katra mājvārda rakstība dažādās muižu kartēs, Bērzaunes pilsnovada kartes deskripciju grāmatā (ar atsauci: Dunsdorfs, b. g.) un 1688. gada revīzijā (ar atsauci: Dunsdorfs, 1688) un ar karšu materiāla palīdzību mēģināts lokalizēt sētu atrašanās vietu dabā.

Mājvārds *Kripan* kartēs ir pierakstīts kā *Kripan* (4 x), *Kripon* (5 x), *Krypan* un *Krypon*, turklāt karšu materiāls atklāj, ka Sāvienas muižas teritorijā šāds mājvārds parādās divās dažādās vietās pāris kilometru attālumā. Katrā no vietām kartēs divas reizes ir iezīmētas pa divām sētām ar šādu nosaukumu, klāt katrais pierakstot arī saimnieku vārdus (skat. 1. tab.) – vienas tagadējo “Masalu” vai “Avotiņu Aburtos” apkārtnē (7. att.; 1. tab. kolonnā pa labi), bet otras – “Krīpēnu”¹ vietā (12. att.;

¹ Mūsdienu mājvārdi ņemti pēc Valsts adrešu reģistra datiem. Pieejams: www.kadastrs.lv Skatīts 23.03.2018.

1. tab. kolonnā pa kreisi). Savukārt 1688. gada revīzijā fiksētas trīs sētas *Kripan*. Nav iespējams noskaidrot, kuras divas no šīm trim līdz četrām sētām ir tās, kas fiksētas 1638. gada revīzijā.

1. tabula

Avots, gads	Sētu nosaukumi un saimnieku vārdi kartēs	
LVVA 7404.1.1128., 1683	<i>Kripon Michel ex Jaan</i>	<i>Kripon Michel ex Matts</i>
LVVA 7404.1.1658., 1689	[neietilpst kartē]	<i>Krypan Michell</i>
LVVA 7404.3.44., 1696	<i>Kripon Michel, Jahn</i>	<i>Kripon Michel och Matz</i>
LVVA 7404.3.47., b. g.	[nav iezīmēti kartē]	<i>Kripan Michel</i>
LVVA 7404.1.2029., b. g.	[neietilpst kartē]	<i>Kripan Michel</i>
Dunsdorfs, 1688	<i>Kripan</i>	<i>Kripan</i>
Dunsdorfs, b. g.	<i>Krypon</i> [2 sētas]	<i>Kripon</i> [2 sētas]

2. tabula

Avots, gads	Sētu nosaukumi un saimnieku vārdi kartēs		
LVVA 7404.1.1133., 1681	<i>Messe Michell</i>	<i>Messe Herman</i>	<i>Messe Herman</i>
LVVA 7404.1.1128., 1683	<i>Leyes Mesje Michel och Herm</i>		<i>Kalne Mesje Herman</i>
LVVA 7404.1.1658., 1689	<i>Leyes Michsan</i>	–	<i>Kallnemes Peter</i>
LVVA 7404.3.44., 1696	<i>Leyes Meje Michel och Herman</i>		<i>Calne Meje Herman</i>
LVVA 7404.3.47., b. g.	<i>Leyesmis Jan</i>	–	<i>Kalnemes Peter</i>
LVVA 7404.1.2029., b. g.	<i>Leyesmis Jan</i>	–	<i>Kalnemes Peter</i>
Dunsdorfs, 1688	<i>Misse</i>	–	<i>Kalnemis</i>
Dunsdorfs, b. g.	<i>Lejesmeje</i>	–	<i>Kalnemeje</i>

Mājavārds *Miše* ir atrodams sešās kartēs (skat. 2. tab.). Tas ir atšķirīgi pierakstīts, taču ir skaidrs, ka tās ir vismaz divas, bet visdrīzāk pat trīs sētas, kurām notiek aktīvs nosaukumu diferencēšanās process, ar izšķirumu *Kalna-* un *Lejas-*. Tikai vienā kartē šis diferencējums neparādās: 1681. gadā ir fiksētas trīs sētas ar nosaukumu *Messe*. Divās kartēs divas sētas ir atzīmētas ar izšķirumu *Lejas-* un viena kā *Kalna-*. Vēl trīs kartēs, 1688. gada revīzijā un Bērzaunes pilsnovada kartes deskripcijas grāmatā ir pa vienai sētai: *Lejesmis* (arī *Leyes Michsan*, *Lejesmeje*) un *Kalnemes* (arī *Kallnemes*, *Kalnemis*, *Kalnemeje*) (7. att.). Formas *Leyes Michsan* fiksējums vedina domāt, ka šis nosaukums varētu būt saistāms ar 1638. gadā pierakstīto mājavārdu *Mijšan*. Lai gan vairumā gadījumu karšu fragmenti ir nelieli, bija iespējams droši konstatēt,

ka visos gadījumos ir fiksētas vienas un tās pašas divas vai trīs sētas. Pamatojums tam ir gan nemainīgie apkārtējo sētu nosaukumi zviedru kartēs, gan mūsdienu zemnieku sētas “Kalnamizas” lokalizācija senāko *Lejasmizu*¹ vietā. Neskaids paliek jautājums par atšķirīgo saimnieku vārdu fiksējumu viena laika kartēs.

Sēta *Nainitz* kartēs ir lokalizējama gandrīz pie paša muižas centra Sāvienas ezera dienvidu galā (8. un 10. att.), bet vairākkārt konsekventi tiek apzīmēta kā Ļaudonas muižai piederīga (skat. 3. tab.). Tā kā nevienas citas sētas ar šādu nosaukumu apkārtnē nav, jāsecina, ka tā ir mainījusi savu teritoriālo piederību un kļuvusi par Ļaudonas muižas īpašumu. Kartēs tā ir pierakstīta kā *Nainet* (6 x), *Nainetz*, *Naineck*, *Nägnet* un *Naunetz*. Trīs pēdējie varianti, visticamāk, ir pieraksta kļūdas. Saimnieka vārds norādīts tikai 1688. gada revīzijā un Bērzaunes pilsnovada kartes deskripciju grāmatā. Mūsdienās šīs sētas atrašanās vietu varam saistīt ar “Vecnainiešiem”.

3. tabula

Avots, gads	Sētas nosaukums kartēs
LVVA 7404.1.1128., 1683	<i>Nainetz Loudons Bonde</i> [latv. ‘Ļaudonas zemnieks’]
LVVA 7404.1.1650., 1689	<i>Nainet</i> (..) <i>Laudon Hoffs Bänder</i> [latv. ‘Ļaudonas muižas zemnieki’]
LVVA 7404.1.1652., 1689	<i>Nainet; Naineck</i> (..) <i>Laudons bonder</i> [latv. ‘Ļaudonas zemnieki’] ²
LVVA 7404.1.1658., 1689	<i>Nainet</i>
LVVA 7404.3.44., 1696	<i>Naunetz</i>
LVVA 7404.3.47., b. g.	<i>Nainet Loudons Bonde</i>
LVVA 7404.1.2030., b. g.	<i>Nainet Loudons Bonde</i>
Dunsdorfs, 1688	<i>Hans Nainet</i>
Dunsdorfs, b. g.	<i>Hans Nägnet</i>

Ļaudonas muižai piederošā sēta *Sarck* kartēs ir atzīmēta retāk (4. tab.; 9. att.). Līdz šim ir izdevies atrast tikai divus ierakstus, kā arī 1688. gada revīzijas un Bērzaunes pilsnovada kartes deskripciju grāmatas datus. Šie dati vedina domāt, ka sētas varētu būt bijušas pat divas vai arī vienai sētai ir bijuši divi saimnieki. Lokalizācija kartē gan nesakrīt ar tagadējām “Sarķu” mājām. Tomēr senākā mājviete nav jāmeklē tālu – tā iezīmēta kartēs Aiviekstes krastā apmēram starp “Jurjāniem” un “Driķiem”.

¹ Dažādas 20. gs. kartes rāda šajā vietā zemnieku sētu *Lejasmizas*, arī apkārtnes reljefs atbilst šādam dalījumam – senās *Kalnamizas* atradušās pakalnā uz dienvidiem no *Lejasmizām*.

² Abi nosaukumi attiecas uz vienu sētu.

8. att. 17. gs. beigu Sāvienas muižas kartes fragments (LVVA 7404.3.47.).

9. att. 17. gs. beigu Sāvienas un Aburtu muižu kartes fragments (LVVA 7404.1.1128.).

10. att. 17. gs. beigu Sāvienas muižas kartes fragments (LVVA 7404.1.1650.).

4. tabula

Avots, gads	Sētas nosaukums kartēs
LVVA 7404.1.1138., 1681	<i>Sarke Jörgen</i> [Ļaudonas muižas sēta]
LVVA 7404.1.1128., 1683	<i>Sarke Laudons Bonde</i> [latv. 'Ļaudonas zemnieks']
Dunsdorfs, 1688	<i>Jahn Serge</i> [Ļaudonas muižas sēta]
Dunsdorfs, b. g.	<i>Sarcke</i> un <i>Sarke</i> [Ļaudonas muižas sētas]

Uz dienvidiem no Sāvienas ezera kartēs ir iezīmēta Ļaudonas muižai piederoša sēta *Syling* (skat. 5. tab.), reizēm tikai tai piederīgās zemes (10. att.). Tā varētu būt viena no 1638. gada revīzijā minētajām sētām *Syling*, kas diezgan precīzi lokalizējama tagadējo "Ziliņu" vietā.

5. tabula

Avots, gads	Sētas nosaukums kartēs
LVVA 7404.1.1138., 1681	<i>Henrich Siehling</i> [Ļaudonas muižas sēta]
LVVA 7404.1.1650., 1689	(..) <i>Sylling Laudon Hoff's Bänder</i> [latv. 'Ļaudonas muižas zemnieki']
LVVA 7404.1.1652., 1689	<i>Syling</i> ; (..) <i>Sillingh Laudons bonder</i> [latv. 'Ļaudonas zemnieki'] ¹
LVVA 7404.3.44., 1696	<i>Silings</i>
Dunsdorfs, 1688	<i>Hinrich Silingh</i>
Dunsdorfs, b. g.	<i>Hindrich Siehling</i>

Pēdējā no senākajām Sāvienas sētām *Schnapst* ir pierakstīta viskonsekventāk (skat. 6. tab.). Iespējams, ka vienīgais pieraksts *Schnapst* ir rakstības kļūda. Šī, šķiet, ir bijusi no Sāvienas muižas centra vistālākā sēta, kas atradusies Aiviekstes labajā krastā, lejpus Aronas ietekai, aptuveni tagadējā Kalsnavas pagasta sētas "Aiviekstes" vietā (11. att.).

6. tabula

Avots, gads	Sētas nosaukums kartēs
LVVA 7404.1.1130., 1683	<i>Schnapst</i>
LVVA 7404.3.44., 1696	<i>Schnapst</i>
Dunsdorfs, 1688	<i>Schnapst</i>
Dunsdorfs, b. g.	<i>Schnapst</i>

11. att. 17. gs. beigu Sāvienas muižas kartes fragments (LVVA 7404.3.44.).

Līdzās šiem jau 1638. gada arklu revīzijā pierakstītajiem un kartēs fiksētajiem mājvārdiem 17. gs. beigu kartes sniedz informāciju par vēl trim jauniem mājvārdiem Sāvienas muižā, kas ir saistāmi ar četrām vai piecām zemnieku sētām. Tās ir

¹ Abi nosaukumi attiecas uz vienu sētu.

sētas *Ansull* (12. att.) un *Mutzeneck* (skat. 7. tab., 11. att.) un divas vai trīs sētas ar nosaukumu *Kiunse* (skat. 8. tab.). Kartēs fiksētais priekšvārdu pieraksts drīzāk liek domāt par trim, nevis divām sētām (skat. arī 11. att.).

7. tabula

Avots, gads	Sētu nosaukumi un saimnieku vārdi kartēs	
LVVA 7404.1.1128., 1683	<i>Ansbul Matts</i>	–
LVVA 7404.1.1129., 1683	–	<i>Mutzeneck Willem</i>
LVVA 7404.1.1658., 1689	<i>Ansull</i>	<i>Mutzneck</i>
LVVA 7404.3.44., 1696	<i>Ansull Mattz</i>	<i>Muttzneck Wellim</i>
LVVA 7404.1.2030., b. g.	–	<i>Mutzeneck Wilfe</i> [tā?]
LVVA 7404.3.47., b. g.	<i>Anfull</i>	<i>Mutfeneck Wilhelm</i>
Dunsdorfs, 1688	<i>Hansull</i>	<i>Mutzeneck</i>
Dunsdorfs, b. g.	<i>Ansul</i>	<i>Mutzeneck</i>

8. tabula

Avots, gads	Sētu nosaukumi un saimnieku vārdi kartēs		
LVVA 7404.1.1129., 1683	<i>Kiuntz Hans och Peter</i>	<i>Kiuntz Hindrich</i>	<i>Kiuntz Mickell</i>
LVVA 7404.1.1658., 1689	–	<i>Kiunse Hinrich</i>	<i>Kiunse Michel</i>
LVVA 7404.3.44., 1696 ¹	<i>Hanß och Peter</i>	<i>Hinrich</i>	<i>Michel</i>
LVVA 7404.1.2029., b. g.	–	<i>Kiunse Hindrick</i>	<i>Kiunse Michel</i>
LVVA 7404.3.47., b. g.	–	<i>Kiunse Hindrick</i>	<i>Kiunse Mickel</i>
Dunsdorfs, 1688	<i>Kiuntz</i>		
Dunsdorfs, b. g.	<i>Kiunts</i>	<i>Kiunts</i>	<i>Kiunts</i>

Savietojot seno karšu materiālu ar mūsdienu kartēm un Valsts adrešu reģistra datiem, jāsecina, ka divi no senajiem mājvārdiem kopā ar senajām mājvietām ir dzīvi vēl šobrīd: senā sēta *Ansull* meklējama “Andzuļu” un “Anzuļu” tuvumā, bet visas trīs sētas *Kiunse* – “Kuncu” apkārtnē. Savukārt sēta *Mutzeneck* ir saistāma ar tagadējo “Ozolu” vai “Rubeņu” māju vietām Sāvienas ezera rietumu krastā.

1638. gada revīzijā minētais mājvārds *Spage* un pastažu nosaukumi *Augulerlandt*, *Wagell landt*, *Schlackter landt*, *Stagar landt* kartēs neparādās. Atsevišķi ir jāpiemin postaža *Krug landt*, jo kartēs kā Sāvienas muižai piederīgi ir iezīmēti divi krogi (skat. 9. tab.): *Sukes* (arī *Suckes*) un *Girle krogs* (4 x, 11. att.). Pēdējā vietā vienā no kartēm neizskaidrojama iemeslu dēļ atrodas ieraksts *Jerte Krögarn*.

¹ Sētas nosaukums kartē nav ierakstīts.

12. att. 17. gs. beigu Sāvienas muižas kartes fragments (LVVA 7404.3.44.).

9. tabula

Avots, gads	Krogu nosaukumi kartēs	
LVVA 7404.1.1128., 1683	<i>Girle Krogh</i>	–
LVVA 7404.1.1130., 1683	–	<i>Suckes kroagh</i>
LVVA 7404.1.1658., 1689	<i>Girle Sawenses Krog</i>	–
LVVA 7404.3.44., 1696	<i>Girle Krogs</i>	<i>Sukes Krogs</i>
LVVA 7404.1.2030., b. g.	<i>Girle Sawenses krogs</i>	–
LVVA 7404.3.47., b. g.	<i>Jerte, Krögarn</i>	–
Dunsdorfs, 1688	–	–
Dunsdorfs, b. g.	<i>Girll Krog</i>	<i>Suckeskrog</i>

10. tabula

Avots, gads	Kroga nosaukums kartēs
LVVA 7404.1.1128., 1683	<i>Rusfel Herman Krogare</i>
LVVA 7404.3.44., 1696	<i>Rusfel Herman Kröger</i>
Dunsdorfs, 1688	<i>Russel</i>
Dunsdorfs, b. g.	<i>Rüffel.. Krogare</i>

Abi krogi mūsdienās vairs nepastāv, un to nosaukumi kā oficiāli vietvārdi lietoti netiek, tomēr tie ir dzīvi vietējo ļaužu atmiņās, un par abu atrašanās vietu dabā šaubu nav. *Cūkas kroga* drupas ir apskatāmas Aiviekstes labajā krastā, tagadējā Kalsnavas pagastā starp “Mālniekiem” un “Pinkām”. Šajā vietā krogs iezīmēts arī 17. gs. kartēs (11. att.). Savukārt *Girlis* ir atradies Sāvienas ezera austrumu krastā, Ļaudonas ceļa malā (11. att.), un tajā padomju laikos ierīkotas kolhoza mehāniskās darbnīcas. 17. gs. valodā izsakoties, tā šobrīd ir postaža.

Vēl viens krogs – *Rusfel* – ir bijis Aburtu muižā (skat. 10. tab.). Lai arī krogs darbojies pirms 100 gadiem, nosaukums līdz mūsdienām kā oficiāls vietvārds nav saglabājies. Krogs atradies uz Ļaudonas pusi no Aburtu muižas centra (13. att.).

13. att. 17. gs. beigu Sāvienas un Aburtu muižu kartes fragments (LVVA 7404.1.1128.).

Iepriekš bez zemniekiem palikušajā Aburtu muižā 17. gs. beigās ir ne tikai krogs, bet arī divas zemnieku sētas – **Juringen** un **Kubbuling** (skat. 11. tab.). Pirmā sēta atradās Aiviekstes krastā un saistāma ar tagadējo “Jurjānu” atrašanās vietu. Savukārt otrs nosaukums līdz mūsdienām nav saglabājies, bet karšu materiāls liecina, ka sēta bijusi pašā pagasta dienvidaustrumu malā, tālu no Aburtu muižas centra. Tā saistāma ar mūsdienu “Salu” atrašanās vietu.

11. tabula

Avots, gads	Sētu nosaukumi un saimnieku vārdi kartēs	
LVVA 7404.1.1128., 1683	<i>Juringen Jabn</i>	<i>Kubbulings Jacob</i>
LVVA 7404.3.44., 1696	<i>Jüringen Jabn</i> [2 sētas]	<i>Kobbeling Jacob</i>
Dunsdorfs, 1688	<i>Juringen</i>	<i>Kubbeling</i>
Dunsdorfs, b. g.	<i>Jurringen</i>	<i>Kubbuling</i>

12. tabula

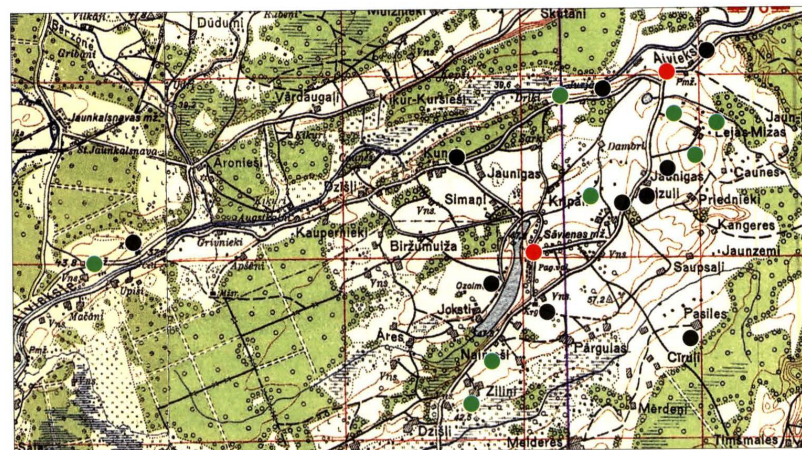
Avots, gads	Sētas nosaukums kartēs
LVVA 7404.1.1128., 1683	<i>Jock Loudohms Bonde</i> [latv. ‘Ļaudonas zemnieks’]
LVVA 7404.1.1129., 1683	<i>Jock Loudons Bonde land</i> [latv. ‘Ļaudonas zemnieka zeme’, pie Aiviekstes, uz R no “Kunciem”]
LVVA 7404.1.1658., 1689	<i>Jack Laudohn Hoff’s Landt</i> [latv. ‘Ļaudonas muižas zeme’]
LVVA 7404.3.47., b. g.	<i>Jack Laudon Hoff’s bonde land</i> [latv. ‘Ļaudonas muižas zemnieka zeme’, Sāvienas ez. D galā]
Dunsdorfs, 1688	–
Dunsdorfs, b. g.	–

14. att. 17. gs. beigu Sāvienas un Aburtu muižu kartes fragments (LVVA 7404.1.1128.).

Pēdējais mājvārds, kuru iespējams lokalizēt vēlākajā Sāvienas pagasta teritorijā, ir Ļaudonas muižas zemnieku sētas nosaukums **Jock**. Tas kartēs parādās gan kā nosaukums mājvietai (14. att.) Sāvienas–Ļaudonas ceļa labajā pusē, kas lokalizējama tagadējo “Joku” apkārtnē, gan kā sētai piederošas zemes apzīmējums (skat. 12. tab.). Tā kā Ļaudonas muižai pieder vairākas sētas ar šādu vai līdzīgu nosaukumu, par droši saistāmu ar Sāvienas pagastu var uzskatīt tikai mājvietas pieminējumu.

Apskatot visu 17. gadsimta karšu materiālu, var secināt, ka apdzīvotība Sāvienas pagasta teritorijā gadsimta gaitā ir pieaugusi (15. att.). Ja 1638. gadā bija iespējams

15. att. Apdzīvoto sētu iespējamā aptuvenā lokalizācija 17. gadsimta beigās Sāvienas pagasta teritorijā (sarkanie aplīši – muižas, zaļie – 1638. g. pirmo reizi minētās sētas, melnie – 17. gadsimta beigās minētās sētas un krogi).

fiksēt tikai astoņus mājvārdus un astoņas vai deviņas apdzīvotas sētas, tad 17. gs. beigās mājvārdu ir 16 (tajā skaitā trīs krogu nosaukumi) un apdzīvoto sētu skaits – 19 līdz 23, turklāt lielākā to daļa lokalizējama mūsdienu kartēs.

5. Par ko stāsta senie mājvārdi – nozīmju meklējumi

Šajā raksta daļā tiks meklētas atbildes uz vietvārdu, kā arī citu īpašvārdu pētniekiem visbiežāk uzdoto jautājumu: “Ko tas nozīmē?” Mājvārdi tiks analizēti no valodas viedokļa, t. i., lingvistiski, ienirstot dažādu laiku latviešu valodā, meklējot paralēles kaimiņvalodās vai Sāvienas apkārtnē senāk dzīvojušu tautu/cilšu valodās. Tā kā senākie latviešu teksti ir tikai nedaudz senāki par pirmajiem Sāvienas mājvārdu pierakstiem un to nav daudz, ne uz visiem jautājumiem ir iespējams atbildēt. Savukārt reizēm tieši šie apstākļi ļauj izteikt vairākas vārda pirmatnējās nozīmes hipotēzes, bet neļauj izšķirties par vienu no tām.

Alfabēta secībā pievērsoties visiem iepriekš apzinātajiem senākajiem Sāvienas mājvārdiem, mēģināsim noskaidrot, kas slēpjas aiz rakstvežu kropli pierakstītajiem sētu nosaukumiem. Kā pirmais ir dots atbilstošais mūsdienu nosaukums pēc Valsts adresu reģistra datiem (pēdējās) vai, ja mājvārds mūsdienās vairs nav sastopams, iespējamais nosaukums atbilstoši mūsdienu latviešu rakstībai (slīprakstā). Iekavās seko senās pieraksta formas, kas kopā ar Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta vietvārdu kartotēkas (turpmāk tekstā LaVI¹) un dažādu vietvārdu vārdnīcu datiem kalpo par materiālu vārdu cilmes noteikšanai.

“**Andzuļi**”/“**Anzuļi**” (*Ansul(l) / Anfull / Anschul / Hansull*) savu atrašanās vietu vairāk nekā 300 gadu laikā nav mainījuši. LaVI ir komentārs par šī vārda vietējo izrunu 20. gs. 60. gados – *ondzuli* – un sētu skaitu – trīs saimniecības “zem viena nosaukuma”. Šāds mājvārds 20. gs. sākumā pierakstīts arī citos apkārtējos pagastos: Ļaudonā kā *an(d)zuļi* (Endzelīns, 1922, 20) un Saikavā kā *anzuļi* jeb *ondzuļi* (Endzelīns, 1922, 27), tātd līdzskaņu variācijas gan *-dz-/-z-*, gan *-ļ-/-l-* tuvākajā apkārtnē ir raksturīgas. Senās mājvārda pieraksta formas nerunā pretī Jāņa Endzelīna (Lvv I, 35) uzskatam, ka mājvārds atvasināts no personvārda *Anzulis*, proti, 17. gs. Vidzemē visizplatītākā vīriešu priekšvārda *Ansis* atvasinātas formas (sal. Siliņa-Piņķe, 2014a, 181–183). Šādā gadījumā *Anzuli* vai *Anzuļi* (vai pat **Ansuļi* vai **Anšūļi*) varētu būt senākais mājvārda variants. Iespējams arī, ka senākā mājvārda

¹ LU Latviešu valodas institūta kartotēka ir Latvijas valodnieku vietvārdu vākums gandrīz simts gadu garumā, kas apkopo aptuveni 1 000 000 vienību. Lielākā vietvārdu daļa pierakstīta fonētiskajā transkripcijā, atbilstoši teicēju vietējai izrunai.

forma ir bijusi vienskaitlī – **Ansul(i)s*, **Anšul(i)s* vai **Anzul(i)s*. Par motivāciju šādam mājvārdam var būt kalpojis, piemēram, sētas pirmā saimnieka vārds.

Šķiet, ka abu līdzīgo nosaukumu “Andzuļi” un “Anzuļi” pastāvēšana adrešu reģistrā ir tikai sekas Latvijas Republikas likumdošanai, kas neļauj reģistrēt divus vienādus mājvārdus viena pagasta robežās. Senākā viensēta gadsimtu laikā bija izaugusi par nelielu ciemu¹, ko apvienoja viens nosaukums.

Lai gan mūsdienās *Cūkas* krogs (*Sukes Krogs / Suckes kroagh*) vairs nepastāv, vietējie iedzīvotāji atceras gan šo nosaukumu, gan pašu kroga vietu. Ziņas par to saglabājušās arī LaVI 20. gs. 60. gadu materiālos: *Cūkas kruogs* (arī *Cu:kas* vai *Lejas krogs*) Sāvienā (Jaunkalsnavas ciema padomē). *Cūukās* krogs kā iecienīta Aiviekstes plostnieku vieta minēts arī Sāvienas teicējas Ilgas Briedes (dz. 1920. gadā) stāstījumā par viņas tēva jaunību (Poiša, 1985, 267). LaVI kartīte savukārt sniedz informāciju par kroga tālāko likteni: tam ir bijis daudz zemes, ko sadalot 20. gs. 30. gados ir izveidotas jaunsaimniecības *Āizupes*, *Miēriņi*, *Pinkas* un amatnieku gabali *Rēiznieki*, *Atuornieki*, *Upmalas*. Vietvārda cilme nepārprotami ir saistāma ar sugasvārdu *cūka*. Iemeslu, kā krogs pie šāda nosaukuma ticis, var būt neskaitāmi daudz.

Ģirlis (*Girle / Girll*) kā kroga nosaukums līdz mūsdienām nav saglabājies, bet kā *ģirļukruogs* Sāvienā (Endzelīns, 1922, 28) un *Ģirl's*, krogs Sāvienā (1960. g.), tas ir atrodams gan J. Endzelīna, gan LaVI materiālos. Tas ir līdz šim vienīgais zināmais šāda vietvārda fiksējums Latvijā. Ņemot vērā kroga specifiku, var izteikt hipotēzi par iespējamu saistību ar tādiem sugasvārdiem kā *ģira* un *ģirulis* ‘dzērājs’ (ME I 699), kas lieliski saskan ar paša objekta vēsturisko funkciju, un arī ar vārdu *ģirtuokle* ‘zilene (*Vaccinium uliginosum*)’ (Ēdelmane, Ozola, 2003, 468), jo zilenes, kas parasti aug kopā ar vaivariņiem, nereti ir uzskatītas par reibinošām ogām (sal. LVDA 77. karti). Šo vārdu izplatība Vidzemē gan iepriekš minētajos darbos nav fiksēta. Nozīme ‘zilene’ ir pierakstīta sēlisko izlokšņu areālā Daugavas kreisajā krastā – Aknīstē, Gārsenē, Susējā u. c., kā arī latgaliskajās izlokšnēs. Kā cilmes ziņā radniecīgu vārdu, kas iekļāvies latviešu kopvalodā, var minēt *paģiras* (LEV II 9).

Mājvārds “**Jokas**” (*Jock / iesp. arī Jack*) uzdod vairāk mīklu, nekā šobrīd iespējams atrisināt. Gan vārda izruna mūsdienās – ar patskani *o*, nevis divskani *uo* –, gan tā pieraksts dažādu gadu revīzijās un baznīcu grāmatās, piemēram, *Jokk* 18. gs. beigās (LVVA 6736.1.129.) un *Jook* 1795. gadā, arī *Jokke* 1816., 1850. gadā (LVVA 199.1.406.), izslēdz saistību ar mūsdienu latviešu valodas vārdu *joks*, *joki* (ar divskani *uo*). Šo latviešu valodai netipisko patskani var mēģināt skaidrot divējādi: ar

¹ To parāda jau 18. un 19. gs. Sāvienas muižas revīziju dati (LVVA 199.1.406.).

skaņu pārveidojumiem sēlisko izlokšņu ietekmē no *-a-* par *-o-* (sal. seno pierakstu *Jack*) vai ar Baltijas jūras somu valodu ietekmi. Abos gadījumos – ne vietējās apkārtnēs izloksnēs, ne Baltijas jūras somu valodās – nav sugasvārda, no kura šo mājvārdu droši varētu atvedināt. Tā kā nav skaidrs arī sākotnējais saknes patskaņa garums (garais vai īsais patskanis *-o-*), jo pagarinājumu var skaidrot ar vārda vietējo izrunu (sal. *Jó:kas* vai *Jókas* LaVI, bet arī iepriekš minēto pierakstu *Jook*), var ar lielu nedrošību pieminēt trīs igauņu vārdus: *jook* ‘dzēriens’, *jooks* ‘skrējiens, bēgšana, dezertēšana’ un *jaks* ‘spēks, spēja’. Vēl viena – trešā – iespēja ir saistība ar vācu personvārdu *Jacob*, proti, no šī vārda darinātiem tādiem uzvārdiem kā *Jock*, *Jocke* vai *Jök*. Tomēr tie ir pārāk reti¹, lai šādu iespēju uzskatītu par ticamu, turklāt vācu uzvārdi latviešu sētu nosaukumos nav raksturīgi. Tie parādās pārsvarā muižu nosaukumos.

“**Jurjāni**” (*Jur(r)ingen / Jüringen*) ir mājvārds, kas piedzīvojis vizuāli šķietami nelielas, bet semantiski būtiskas pārmaiņas. 17. gs. pierakstītās mājvārda formas drīzāk būtu lasāmas kā *Juriņēni*², proti, personvārda *Juris* atvasinājums ar diviem piedēkļiem *-iņ-* un *-ēn-*, nevis kā saliktenis no personvārdiem *Juris* un *Jānis*. Par iespējamu personvārda *Juriņš* eksistenci 17. gs. liecina ieraksts Georga Manceļa vārdnīcā “Lettus”, kur vācu vārdam *Georg* (un *Jürgen*) atbilstoši dotā latviešu forma ir tieši *Juriņš* (sal. Siliņa-Piņķe, 2014b, 250–251; sal. arī Siliņa-Piņķe, 2014a, 187–188), savukārt piedēklis *-ēn-* ir raksturīgs mājvārdiem, kas darināti no personvārdiem. Otrā piedēkļa izrunu atbilstoši Vidzemes sēlisko izlokšņu likumsakarībām, iespējams, rāda 18. gs. pieraksti *Jurringan* (LVVA 7348.1.32.) un *Jurinan* (LVVA 6736.1.129.), proti, *Juriņāns* vai *Juriņāni*. No šīm formām līdz transformācijai par vārdu *Jurjāni* ir vairs tikai viens solis. Tāds šis mājvārds atrodams arī LaVI: *Jūrjani*, ar teicēja komentāru: *Kūngu klāušu m^oāja, pie Abūrta muižas* ar otru nosaukumu *Kolm^oājas*, proti, ‘kalna mājas’, jo atradušās augstāk par muižas centru. Turklāt teicējs 1960. gadā ir stāstījis, ka otrs nosaukums runājot lietots biežāk, pirmais – vairāk rakstos. Dažādi no personvārda *Juris* un tā atvasinājumiem darināti mājvārdi samērā bieži ir sastopami visā Latvijā (Lvv I 406–407³).

“**Kripēni**” (*Kripan / Kripon / Krypan / Krypon*) gan kā mājvārds (Endzelīns, 1922, 28), gan kā ciema nosaukums (četras sētas) (LaVI) ir pierakstīti formā *Kripāni*. Senās pieraksta formas pieļauj gara saknes patskaņa izrunas iespēju, jo vācu

¹ Dati ņemti no digitālās vācu uzvārdu datu bāzes. Pieejama: http://www.verwandt.de/karten/index/j_31.html Skatīts: 23.03.2018.

² Latviešu piedēklis *-iņ-* vai izskaņa *-iņš* senajos tekstos diezgan bieži tiek rakstīts kā *-ing*.

³ Mūsdienu datus skat. Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūras Vietvārdu datubāzē. Pieejama: http://vietvardi.lgia.gov.lv/vv/to_www.sakt Skatīts: 15.03.2018.

valodā patskanis vaļējā zilbē ir izrunājams gari. Savukārt zviedru rakstību ar *y* pat ir iespējams interpretēt kā patskaņa *ī* atveides mēģinājumu. Kā rāda vēsturiskie un LaVI piemēri, senākā vietējā izruna bijusi ar izskaņu *-āni* (sal. “Jurjāni” iepriekš). Tā kā mājvārds *Kripēni* ir fiksēts arī Rencēnos un Lenčos un lauks *Kripēnu kaks* – Vaidavā (Lvv II 141), saknes patskaņa garums varētu nebūt saistāms ar Vidzemes sēlisko izlokšņu īpatnībām. Par mājvārda semantiku nekādas hipotēzes pagaidām nav iespējams izteikt.

Mūsdienās zudušais mājvārds *Kubuliņi* (*Kubbuling(s) / Kubbeling / Kobbeling*) viennozīmīgi ir saistāms ar latviešu valodas vārda *kubls* ‘toveris, muca’ (ME II 297) Austrumlatvijas izloksnēs lietoto formu *kubuls* (EH I 666). No šī vārda darināti vietvārdi pārsvarā ir fiksēti Latvijas austrumu daļā (Lvv II 159–160).¹ Mājvārda iespējamā motivācija gan var būt visai plaša. Vienkāršākais un ticamākais skaidrojums ir amatniecība, proti, ka sētā dzīvojis kāds labs kublu taisītājs. Šo versiju balsta arī fakts, ka lielākā daļa no vārda *kub(u)ls* darināto vietvārdu ir tieši mājvārdi. Tomēr, kā raksta vietvārdu pētniece Sanda Rapa, šis vārds, tāpat kā dažādi citi dobus traukus apzīmējoši vārdi, var norādīt arī uz paaugstinātu reljefa formu.² Sētas ģeogrāfiskais izvietojums pieļauj abus variantus. Savukārt nosaukuma maiņu uz mūsdienās lietoto “Salas” dokumentē LaVI kartītes ieraksts no 1960. gada: *Solas*, arī *Kubliņsolas*, arī *Kāpšļu solas*, mājas atrodas it kā uz salas, jo apkārt ir zemas purvainas pļavas.

Mājvārds “**Ķunci**” (*Kiunse / Kiunse / Kiunts / Kiuntz*) ir vai ir bijis sastopams kā Sāvienā (*Ķunci* – Endzelīns, 1922, 28), tā apkārtnēs pagastos sēlisko izlokšņu areālā: gan Mētrienā un Krustpilī, gan arī Daugavas kreisajā krastā Ābeļos (Lvv II 239). Tāpat kā “Andzuļu” gadījumā, mājvārds Sāvienā ir devis nosaukumu ciemam. To apstiprina arī LaVI materiāls, kur ir minēts ciems *Ķunci*, saukts arī *Kūngu pogase*, jo tur esot dzīvojuši bagāti saimnieki. Kopumā tās ir bijušas trīs zemnieku sētas. J. Endzelīns (Lvv II 239) par iespējamo mājvārda motivētājvārdu piesardzīgi piedāvā sugasvārdu *ķuncis* ‘aulis, vienkoča strops’ (ME II 391), kas fiksēts tikai Vecpiebalgā. Vārdnīcas papildsējumos šim vārdam ir pievienota otra nozīme ‘māla pods vai koka spainis’, kas pierakstīta Lubānā (EH I 708). Abi varianti ir apsverami kā iespējamie mājvārda motivētājvārdi. Par pirmo versiju senās dravniecības kontekstā rakstījis arī

¹ Skat. arī: Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūras Vietvārdu datubāze. Pieejama: http://vietvardi.lgia.gov.lv/vv/to_www.sakt Skatīts: 15.03.2018.

² S. Rapa. *Ģeogrāfiskās nomenklatūras vārdi latviešu toponīmijā. Promocijas darbs*. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2014. Pieejams arī: <https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4573> Skatīts: 30.08.2019.

Juris Urtāns (Urtāns, 2018, 44). Vēl viena nedroša versija ir hipotēze, ka šī mājvārda pamatā varētu būt bijis personvārds *Kunce* (vāciski *Kunz* vai *Kuntz*), vācu priekšvārda *Konrāds* īsforma. Šāds priekšvārds Latvijā gan nav bijis īpaši izplatīts, turklāt tas neizskaidro *-i-* rakstību 17. gs. mājvārdos un palatalizēto līdzskani *Ķ* mūsdienu vietvārdā.

Mizas: “**Kalnamizas**” (*Messe / Kal(l)nemes / Kalnemis / Calne Mefē / Kalne Mesfē / Kalnemefse /* iesp. arī *Miſſe*) un **Lejasmizas** (*Messe / Misse / Leyes Mesfē / Leyes Michſan / Leyesmis / Lejesmefse /* iesp. arī *Miſſan*). Starp J. Endzelīna apkopotajiem vietvārdiem (Endzelīns, 1922, 28) ir atrodams mājvārds *Mizas*, bet LaVI – *Kolna Mizas* un *Lēismizas*, pēdējās 1960. gadā, tāpat kā 17. gs. beigās, ir bijušas divas sētas. Mājvārda semantika šķietami ir vienkārša un saistāma ar sugasvārdu *miza*. Dažādo mājvārda rakstību 17. gs. tomēr ir grūti saistīt tikai ar pieraksta nekonsekvenci: saknes patskanis *i* mijas ar *e*, turklāt arī viena dokumenta ietvaros, piemēram, *Leyesmis* un *Kalnemes* (LVVA 7404.3.47.), arī līdzskaņa balsīgums vai nebalsīgums (*z* vai *s*) nav droši nosakāms. Nebalsīgs līdzskanis, ņemot vērā visas pierakstītās formas, šķiet pat ticamāks. Viens no formas *Leyes Michſan* rakstības skaidrojumiem var būt Vidzemes sēliskajām izloksnēm raksturīgā *h* iesprauduma, kas parasti sastopams *s* vai *š* priekšā, grafisks attēlojums (Poiša, 1999, 90), proti, **M^hsāni*. Tāpēc, analizējot šī mājvārda semantiku, kā motivētājvārdu nevar izslēgt arī sugasvārdu *misa*. Gan vārds *miza*, gan *misa* ir pamatā salīdzinoši nelielam skaitam Latvijas vietvārdu (Lvv II 440, 442). Savukārt, atgriežoties pie divreiz fiksētās izskaņas *-āni* (*Miſſan* un *Leyes Michſan*), jāpiemin, ka kaimiņu pagastā Kalsnavā J. Endzelīns fiksējis mājvārdu *Misēni* (Endzelīns, 1922, 14). Divas sētas “Misēni” – tagadējā Kalsnavas un Aronas (kādreizējā Grostonas) pagastā – ir fiksētas arī Latvijas adrešu reģistrā, turklāt pirmajai garām tek upe *Misēnīca*, kas ietek Aronas pietekā Bērzaunē.

Mājvārds **Mucenieki** (*Mufeneck, Mutzeneck, Muttzneck, Mutzneck*) mūsdienās Sāvienā vairs nav sastopams. Tāds ir pierakstīts Kalsnavas pagastā (Endzelīns, 1922, 14), un, pēc Valsts adrešu reģistra datiem, šī sēta neatrodas Sāvienas robežu tuvumā. Vietvārda cilme viennozīmīgi ir saistāma ar sugasvārdiem *muca*, *mucenieks*, iespējams, ka sākotnēji tur ir dzīvojis mucu taisītājs. Šāds gadījums 1638. gada revīzijā ir fiksēts Duntēs muižā (VAR II 314) – *Jahn Muzneckh* (..) *ernehret sich seines handtwerckß ist ein Bütcher*, proti, ‘Jānis Mucnieks (..) pārtiek no sava amata, ir mucenieks’.

Nainieši (*Naineck / Nainetz / Nainet / Naunetz / Nāgnet*). Gan J. Endzelīns (Endzelīns, 1922, 28), gan LaVI dati 1960. gadā fiksē mājvārdu *Nāinieši*. Valsts

adrešu reģistrā atbilstošajā vietā ir sēta “Vecnainieši”. LaVI kartītes dati savukārt informē, ka *Nainieši* 1921. gadā pārdēvēti par *Sauliešiem* un ka senāk *Nainiešos* bijušas sešas mājas. 17. gs. pieraksts vedina domāt, ka senākā mājvārda forma ir bijusi vienskaitlī – **Nainiet(i)s*. Bez šī mājvārda izdevās konstatēt vēl tikai divus līdzīgus vietvārdus: Vecumnieku pagasta daļu *Naine* un ciemu *Nāiņi* Izvaltā (Lvv II 467). Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūras Vietvārdu datubāzē¹ tagadējā Indrānu pagastā ir fiksēts *Nainiekstes* purvs un upe *Nainiekste*. Tos, kā arī *Nainiekstes* ezeru, savā Madonas rajona dabas objektu apkopojumā min arī Rūta Avotiņa (Avotiņa, 1999, 124, 165, 190).

Skatoties pēc šo reti sastopamo vietvārdu nozīmes, “Latviešu valodas vārdnīca” (ME II 690) ir atrodams sugasvārds *naīne*, kura pirmā nozīme ‘kārnis, nodzīts zirgs’ ir pierakstīta tikai Zemgalē, Sņikerē un Ukros, tāpēc kā mājvārda motivētāja nešķiet ticama. Otrā nozīme ‘atraitne’ ir pierakstīta tikai Vecpiebalgā. Ja tāda atklātos arī Sāvienai tuvākos pagastos, to varētu apsvērt kā iespējamo mājvārda *Nainieši* motivētājvārdu. Vārdnīcas papildsējumos (EH II 3) ir pievienota arī trešā, neizsecinātā nozīme ‘?’ ar piemēru “*tā tāda naīne vien ir* (von einer weiblichen Person)”. Tā ir fiksēta Ķieģeļos un tiek saistīta ar igauņu sugasvārdu *naene* ‘sieviete’ (mūsdienu igauņu valodā *naine*). Ņemot vērā Baltijas jūras somu cilmes vietvārdu fiksējumus Austrumvidzemē (Bušs, 2005; Bušs, 2006; sal.: arī Bredīdaks, 1981, 85–86), šāda izcelsme ir ticama arī mājvārdam *Nainieši*.

Gan periodikā, gan dažādu laiku kartēs ir liecības, ka **Rusuļu** krogs (*Rusfel / Russel / Rūſſel*) ir pastāvējis vēl 20. gs. sākumā. Nosaukuma rakstība no *Ruselis* uz *Rusulis* manījies jau 18. gs. sākumā: *Ruſsul* (LVVA 7348.1.32.), *Ruſjul* (LVVA 7348.1.34. un LVVA 6736.1.129.). Par tā izcelsmi īstas skaidrības gan nav. Vietvārds *Rusuļi* Latvijā (retumis) ir sastopams arī Kurzemē un Zemgalē, tomēr tā lielākā koncentrācija ir vērojama tieši Sāvienas apkārtnes, t. i., Vidzemes sēlisko izlokšņu, pagastos. Tāpēc to nevar saistīt ar apvidvārdu *ruls* ‘sarkanbrūns, ruds’, kas pierakstīts tikai Kurzemē (ME III 563), bet varbūt var izteikt nedrošu pieņēmumu par saistību ar senāk lietotu, mūsdienās nezināmu vārdu, kas darināts no izzuduša īpašības vārda **russ* ‘sarkans’ vai ‘sarkanbrūns’ (sal. LEV II 139, šķirkli *rūsgans*).

“Sarkī” (*Sar(c)ke / Serge*) savu nosaukumu, šķiet, ir ieguvuši, pateicoties sarkanai vai sarkanbrūnai krāsai: *sarķe* ir sarkana vai brūna govys, *sarķis* – sarkanbrūns zirgs, arī vērsis, bet par *sarķiem* saukti arī sarkani vaigi (ME III 722). Konstantīns Karulis uzskata, ka senāk pastāvējis īpašības vārds *sarks* ar nozīmi ‘sarkans, sārts’, kas ir visu šo vārdu pamatā (LEV II 156). Domājams, ka senā rakstība *Serge* ir rakstveža

¹ Pieejama: http://vietvardi.lgia.gov.lv/vv/to_www.sakt Skatīts: 30.08.2019.

vai mērnieka kļūda. LaVI kartītē mājvārds pierakstīts vietējā izloksnē kā *Sä:rki* vai *Sä:rkiši*.

Spāgi (*Spage*) kā Sāvienas muižas zemnieku sēta parādās tikai vienreiz – 1638. gada zviedru arklu revīzijā. Tomēr šķiet, ka jāpiemin kaimiņos, tagadējā Variešu, agrākajā Medņu pagastā, pie Sāvienas robežas Valsts adrešu reģistrā atzīmētās mājas “Spāgi”, “Silaspāgi” un “Purmalspāgi” (*Spāgi, Syla Spāgi, Pūrmalspāgi* 1962. gadā, LaVI). Šajā gadījumā būtu veicami papildu pētījumi, vai sētas jau 17. gs. ir pārdotas kaimiņu muižai, vai arī tā ir reģionam tipisku mājvārdu plašāka izplatība.

Domājot par iespējamo vārda izcelsmi, to šobrīd ir iespējams saistīt tikai ar lietuviešu valodas vārda *spāgas* nozīmi ‘druscīņa’. Mājvārdu ar nosaukumu “Spāgi” Latvijā ir ļoti nedaudz, un tie pārsvarā lokalizējami Austrumvidzemē un Dienvidkurzemē. Ja Dienvidkurzemes mājvārdiem lietuviska cilme varētu nebūt neparasta, tad Austrumvidzemes gadījumā tā nešķiet pārliciecināša. Par iespējamu lietuviskas (kursiskas?) cilmes mājvārdu pamatojumu varētu kalpot diezgan plaši dokumentētā zemnieku pārceļošana uz kara izpostītajiem, tukšajiem Vidzemes apgabaliem. 1638. gada revīzijā Sāvienas muižā divās no astoņām apdzīvotajām sētām saimnieko kurzemnieki (VAR III 1156).

Mājvārds *Šnapsts*¹ (*Schnaps/Schnapt*) mūsdienu kartēs vairs nav sastopams, tomēr liecības par tā esamību vietējo ļaužu atmiņās sniedz LaVI dati. Trīs kartītēs pieminēta bijusi muiža, muižiņa un pusmuiža: *Šnabmuiža* – bijusi muiža Sāvienā (20. gs. 40. gadu vākums), *Šnapsta muižiņa* – pusmuiža Sāvienā (Jaunkalsnavas ciema padomē) ar paralēlu nosaukumu *Āviēkstes muižiņa* (1961. gadā), *Šnapsta muižiņa* – muiža Kalsnavā (1959. gadā). Ņemot vērā pagastu un ciema padomju izvietojumu un robežas, visticamāk, pēdējā minētā ir identiska ar otro. Tātad vietējo iedzīvotāju atmiņā šis mājvārds kā muižiņas nosaukums bijis dzīvs vēl 20. gadsimta vidū.

Pirmās asociācijas, protams, vedina saistīt nosaukumu ar vācu vārdu *Schnaps* ‘degvīns’ un no tā veidotajiem latviešu aizguvumiem, jo arī latviešu valodā reizēm sakām *šnapsts* un *šnapsts* (sal. ME IV 88, 91). Šādi to skaidro arī tautas etimoloģija, kas pierakstīta par Šnapsta muižiņu un tās kungu – dzērāju: *šņo:psta muižiņa – kungām brāndiņa bu:tele s’āvējs pagālvie; gōlugalie vai kōigālie* (LaVI). Galvenā šī skaidrojuma problēma ir tā, ka vārdu *šnapsts*, pēc valodas pētnieku domām, latviešu valodā lieto tikai kopš 19. gadsimta vidus, līdz tam parastais degvīna apzīmējums ir bijis *brand(a)vīns* (LEV II 364). Savukārt senāku laiku vācu valodā

¹ Vairāk par šo mājvietu un mājvārdu var lasīt tam veltītajā rakstā “Zuduša mājvārda meklējumi: “Šnapsts”” (Siliņa-Piņķe, 2010).

vārdam *Schnaps* nozīme ‘malciņš degvīna; degvīns’ nav pati aktuālākā. Pamatnozīme ir saistīta ar strauju satveršanu vai ātru kustību (DW IX 1175). Lidzīga nozīme – ‘ātri satvert, sakampt’ – ir arī viduslejasvācu valodas vārdnīcā fiksētajam darbības vārdam *snappen* (Schiller, Lübben, 1878, 268). Lietvārds ar nozīmi ‘degvīns’ šajā vārdnīcā nav fiksēts. Nozīme ‘degvīns, neapšaubāmi, ir atvasinājusies no šim senākajām nozīmēm – dzēriens, ko strauji iedzer –, bet hronoloģisku apsvērumu dēļ to grūti iedomāties par motivētāju konkrētajam mājvārdam. Pārdomas gan raisa 1724. gada Sāvienas muižas revīzijā minētais krogs: *Krügerey, nur bey den Bauren Schnapste im Winter bey gutem Wege, und im FrühJahr, wann die Flößer gehen* – kroģēšana tikai pie Šnapsta zemniekiem ziemā, kad labs ceļš, un pavasarī plostu laišanas laikā (LVVA 7348.1.32., 157. op.). Iespējams, ka šis apraksts ir attiecināms uz turpat blakus bijušo *Cūkas krogu*, turklāt par degvīna tecināšanu avotā nekas nav minēts, un ir aprakstīts tikai kroģētā alus daudzums. Par to, attiecībā uz 16. gs., raksta arī Arveds Švābe: “Zimīgi, ka poļu laikos degvīns vēl tiek lietots tikai zāļu vietā, bet krogos un mājās dzeļ gandrīz vienīgi alu” (Švābe, 1941, XXVII). Kaut gan līdz šim nav izdevies atrast ziņas par degvīna tecināšanu tuvākajā apkaimē, neapšaubāma ir sugasvārda *šnapsts* ‘degvīns’ vēlākā ietekme uz iepriekš minēto tautas etimoloģiju.

Lai gan tas sākumā šķiet neticami, “**Ziliņi**” (*Siehling / Sil(D)ingh / Silings / Syl(D)ing*) Latvijā ir rets mājvārds – it kā darināts no visiem saprotama sugasvārda *zīle*, atvasināts ar vienu no visizplatītākajiem vietvārdu piedēkļiem *-iņ-*, tas tomēr izrādās visai neparasts salikums. LaVI dati norāda, ka *Ziliņi* 20. gs. 60. gados ir ciems ar sešām mājām. Visus Latvijas “Ziliņus” var saskaitīt uz vienas rokas pirkstiem, lai gan citu līdzīgu vietvārdu, piemēram, *Zīles, Zīlēni* un *Zīlāni* (LaVI),¹ ir daudz vairāk. Turklāt, kā jau norādīts, pieminot mājvārdu šajā rakstā pirmo reizi, senākais pieraksts neļauj izšķirt, vai mājvārds sākotnēji ir bijis *Ziliņi* vai *Siliņi*. *Siliņu* gan tuvākajā apkārtnē, gan Latvijā kopumā ir krietni vairāk. Attiecībā uz vārda cilmi tātad var domāt gan par sugasvārdu *zīle* dažādās tā nozīmēs, gan par vārdu *sils, siliņš*, turklāt *siliņš* kā mājvārda motivētājvārds ir daudz plašāk izplatīts.

Secinājumi

Senie mājvārdi ir mūsu senču radīts un mūsu lietots kultūras mantojums, kuru dziļākā nozīme, tāpat kā tradīciju un ikdienā ierastu rituālu nozīme, netiek uztverta, bet kuru lietojums ir pašsaprotams un zudums izjūtams kā trūkums – tas maina kultūras telpu, jo nelietoti vārdi izzūd no apziņas tāpat kā nesatikti cilvēki.

¹ Skat. arī: Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūras Vietvārdu datubāze. Pieejama: http://vietvardi.lgia.gov.lv/vv/to_www.sakt Skatīts: 15.03.2018.

Tāpēc ir īpaši patikami, ka liela daļa 17. gs. avotos fiksēto Sāvienas muižas mājvārdu gan nemainītā, gan mainītā formā ir izdzīvojuši līdz mūsdienām: *Andzuļi, Krīpēni, Ūnci, Nainieši, Mizas, Ziliņi* u. c. Daži gadsimtu ritējumā ir izzuduši, bet to vietā ir nākuši citi, kas arī būtu atsevišķu pētījumu vērti. Daļa seno mājvārdu turpinājuši pastāvēt vietējo iedzīvotāju garīgajā telpā un nav aizmirsti vēl vismaz 20. gadsimta vidū, kā to rāda LU Latviešu valodas institūta Vietvārdu kartotēkas dati. Daļa, nebūdami oficiāli mājvārdi, dzīvo arī mūsdienās. Tie mājvārdi, kas izzuduši jau 17. gs. mūsdienās vairs nav atdzimuši.

Lai arī 1638. gada revīzijā var nebūt fiksētas visas šī laika zemnieku sētas, to skaits 17. gs. laikā ir stipri audzis. Jau 17. gs. parādās tendence dot vairākām sētām vienu nosaukumu, piemēram, *Krīpāni* un *Ūnci* jau ir kļuvuši par māju grupām. To varētu uzskatīt par skrajciemu veidošanās aizsākumu. Tāpat parādās pirmās semantiskās mājvārdu diferenciācijas: *Kalna* un *Lejas Mizas*. Tas gan ir retākais mājvārdu veidošanas modelis. Savukārt mājvārdu cilmes jautājumi pagaidām ir atbildami tikai daļēji. Lielākās mājvārdu daļas pamatā ir latviešu vai baltu cilmes vārdi. Šādi mājvārdi ir *Cūkas krogs, Ģirliis, Kubuliņi*, "Kalnamizas" un *Lejasmizas, Mucenieki, "Sarkī", Rusuļu krogs, Spāģi* un "Ziliņi". Divi mājvārdi – "Andzuļi" un "Jurjāni" – ir radušies no attiecīgajā laikā populāriem latviešu personvārdiem. Viena mājvārda – *Šnapsts* – izcelsme ir meklējama vācu valodā vai latviešu aizgūvumā no vācu valodas. Kā iespējami Baltijas jūras somu cilmes vārdi tika identificēti mājvārdi "Jokas" un *Nainieši*. Savukārt par mājvārdiem "Krīpēni" un "Ūnci" drošus cilmes skaidrojumus atrast neizdevās. Jācer, ka, turpinot pētījumu un izsekojot šo mājvārdu attīstībai 18.–20. gadsimtā, secinājumus varēs papildināt ar jauniem atklājumiem.

Nepublicētie avoti

- LaVI – Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta vietvārdu kartotēka.
 LVVA 199. fonds, 1. apraksts, 406. lieta (Sāvienas muižas revīzijas).
 LVVA 6736. fonds, 1. apraksts, 129. lieta (Ļaudonas evaņģēliski–luteriskās draudzes locekļu saraksts: 1774.–1780. gads).
 LVVA 1679. fonds, 189. apraksts, 17. lieta (Ļaudonas draudzes karte. b.g. [19./20. gs. mija]).
 LVVA 7348. fonds, 1. apraksts, 8. lieta (Revision von 1638. Teile vom lettischen Livland).
 LVVA 7348. fonds, 1. apraksts, 32. lieta (1724. gada Vidzemes revīzija).
 LVVA 7348. fonds, 1. apraksts, 34. lieta (1750. gada Vidzemes revīzija).
 LVVA 7404. fonds, 1. apraksts, 1128., 1129., 1130. lieta (Sāvienas un Aburtu muižas plāns. 1683. g.).
 LVVA 7404. fonds, 1. apraksts, 1133., 1138. lieta (Ļaudonas muižas plāns. 1681. g.).
 LVVA 7404. fonds, 1. apraksts, 1650., 1652. lieta (Ļaudonas muižas plāns. 1689. g.).

- LVVA 7404. fonds, 1. apraksts, 1658. lieta (Sāvienas muižas plāns. 1689. g.).
 LVVA 7404. fonds, 1. apraksts, 2029., 2030. lieta (Sāvienas muižas plāns. b. g. [17. gs. beigas]).
 LVVA 7404. fonds, 3. apraksts, 2. lieta (Bērzaunes pilsnovada karte. b. g. [17. gs. beigas]).
 LVVA 7404. fonds, 3. apraksts, 44. lieta (Ļaudonas mežu plāns. 1696. g.).
 LVVA 7404. fonds, 3. apraksts, 47. lieta (Sāvienas muižas zemes starpgabalu plāns. 1689. g.).

Avoti un literatūra

- Avotiņa, 1999. – R. Avotiņa. *Madonas rajons. Kalni. Upes. Ezeri. Purvi. Meži. Ģeogrāfiska vietvārdu vārdnīca*. – Rīga: LU Reģionālās ģeogrāfijas un toponimikas zinātniskā laboratorija, LR VZD NMC Kartogrāfijas daļa, 1999.
- Balode, Bušs, 2015. – L. Balode, O. Bušs. *No Abavas līdz Zilupei. Vietvārdu cilmes īsa vārdnīca. / From Abava to Zilupe. The origin of Latvian geographical names. A short dictionary*. – Rīga: LVA, 2015.
- Breidaks, 1981. – A. Breidaks. Baltijas somu un latgaļu–sēļu etnolingvistisko sakaru jautājumi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. 1981. Nr. 8. – 85.–97. lpp.
- Bušs, 2005. – O. Bušs. Somugrisko adstrātu Mārcienas pagasta toponimijā meklējot. *Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*. 2005. gada 22.–23. februāris. – Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005. – 26.–28. lpp.
- Bušs, 2006. – O. Bušs. Somugrismi Latvijas toponimijā: nesastādītā saraksta papildināšanas iespējas. *Letonikas pirmais kongress. Valodniecības raksts I*. – Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2006. – 121.–129. lpp.
- Dunsdorfs, 1974. – E. Dunsdorfs. *Der große schwedische Kataster in Livland 1681–1710 Kartenband*. – Melbourne, 1974.
- Dunsdorfs, 1986. – E. Dunsdorfs. *Lielvidzemes kartes (17. un 18. gadsimts)*. – Melburna: Kārļa Zariņa fonds, 1986.
- DW IX, 1899. – J. Grimm, W. Grimm. *Deutsches Wörterbuch*. Bd. IX. – Leipzig: Hirzel, 1899.
- Endzelīns, 1922. – J. Endzelīns. *Latvijas vietu vārdi. I. Vidzemes vietu vārdi*. – Rīga, 1922.
- EH I, 1934–1938. – J. Endzelīns, E. Hauzenberga. *Papildinājumi un labojumi K. Müllēnbacha Latviešu valodas vārdnīcai*. 1. sēj. – Rīga: Kultūras fonda izdevums, 1934–1938.
- EH II, 1946. – J. Endzelīns, E. Hauzenberga. *Papildinājumi un labojumi K. Müllēnbacha Latviešu valodas vārdnīcai*. 2. sēj. – Rīga: Grāmatu apgāds, 1946.
- Ēdelmane, Ozola, 2003. – I. Ēdelmane, Ā. Ozola. *Latviešu valodas augu nosaukumi*. – Rīga: SIA "Augsburgas institūts", 2003.
- Latvijas ceļu karte, 1940. – *Latvijas ceļu karte*. – Šoseju un zemesceļu departaments, 1940.
- LEV, 1992. – K. Karulis. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. 2 sēj. – Rīga: Avots, 1992.
- LME I, 1967. – *Latvijas PSR mazā enciklopēdija*. 1. sējums. *Abava – Juveris*. – Rīga: Zinātne, 1967.
- LVDA, 1999. – *Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika*. – Rīga: Zinātne, 1999.
- Lvv I, 1956. – J. Endzelīns. *Latvijas PSR vietvārdi*. 1. sēj. – Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1956.

Lvv II, 1962. – J. Endzelīns. *Latvijas PSR vietvārdi*. 2. sēj. – Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1961.

ME I, 1923–1925. – K. Mülenbachs. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis un turpinājis J. Endzelīns. I. sējums. – Rīga: Izglītības ministrija, 1923–1925.

ME II, 1925–1927. – K. Mülenbachs. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. II. sējums. – Rīga: Kultūras fonda izdevums, 1925–1927.

ME III, 1927–1929. – K. Mülenbachs. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis un turpinājis J. Endzelīns. III. sējums. – Rīga: Kultūras fonda izdevums, 1927–1929.

ME IV, 1929–1932. – K. Mülenbachs. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, nobeidzis J. Endzelīns. IV. sējums. – Rīga: Kultūras fonda izdevums, 1929–1932.

Paikkala, 2007. – *Suomalainen paikkannimikirja*. Ed. S. Paikkala. – Helsinki: Karttakeskus, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 2007.

Poiša, 1985. – M. Poiša. *Vidzemes sēliskās izloksnes (Apraksti un teksti)*. 1. daļa. – Rīga: Zinātne, 1985.

Rapa, 2014. – S. Rapa. *Ģeogrāfiskās nomenklatūras vārdi latviešu toponīmijā. Promocijas darbs*. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2014. Pieejams arī: <https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4573> Skatīts: 30.08.2019.

Rudzīte, 1968. – M. Rudzīte. Somugriskie hidronīmi Latvijas PSR teritorijā. *Latviešu leksikas attīstība*. – Rīga: Zinātne, 1968. 175.–197. lpp.

Sāvienas pagasts, 1939. – Sāvienas pagasts. *Latviešu konversācijas vārdnīca*. XIX. sēj. – Rīga: Grāmatu apgādniecība A. Gulbis, 1939. – 37334.–37855. sleja.

Schiller, Lübhen, 1878. – K. Schiller; A. Lübhen. *Mittelniederdeutsches Wörterbuch*. 4. Bd. – Bremen: Verlag von J. Kühmann's Buchhandlung, 1878.

Siliņa-Piņķe, 2010. – R. Siliņa-Piņķe. Zuduša mājvārda meklējumi: “Šnapsts”. *Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums*. 14 (1). – Liepāja: Liepājas Universitāte, 2010. – 274.–282. lpp.

Siliņa-Piņķe, 2014a. – R. Siliņa-Piņķe. Izplatītākie zemnieku vārdi Vidzemē 17. gadsimta pirmajā pusē. *Baltistica XLIX(1)*. – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014. – 177.–196. lpp. Pieejams arī: <http://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/article/view/2206/2160> Skatīts: 30.08.2019.

Siliņa-Piņķe, 2014b. – R. Siliņa-Piņķe. Latviešu personvārdi Georga Manceļa vārdnīcā “Lettus” (1638). *Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums* 18 (1). – Liepāja: LicPA, 2014. – 246.–259. lpp.

Švābe, 1941. – A. Švābe. *Vidzemes saimniecības vēstures avoti 1553.–1618. g.* – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgādiens, 1941. (= Latvijas vēstures avoti VI).

Urtāns, 2018. – J. Urtāns. *Dzīve Dzirkaļu pilskalnā*. – Rīga: NT Klasika, 2018.

Vanagas, 1981. – A. Vanagas. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*. – Vilnius: Mokslas, 1981.

VAR I, 1938. – E. Dunsdorfs. *Vidzemes 1638. gada arklu revīzija. 1. burtnīca*. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgādiens, 1938 (= Latvijas vēstures avoti IV).

VAR II, 1940. – E. Dunsdorfs. *Vidzemes 1638. gada arklu revīzija. 2. burtnīca*. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgādiens, 1940 (= Latvijas vēstures avoti IV).

VAR III, 1941. – E. Dunsdorfs. *Vidzemes 1638. gada arklu revīzija. 3. burtnīca*. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgādiens, 1941 (= Latvijas vēstures avoti IV).

SĀVIENA AND ITS EARLIEST HOMESTEAD NAMES

Summary

Old homestead names are like bridges from the past to these days – they are cultural heritage created by our ancestors and used by us, their deeper sense is not perceived, but their usage is self-evident and loss is felt as shortage – it changes cultural space, because unused names like unmet people vanish from consciousness. Distribution of the word “Sāviēna” in old sources and its etymology has been analysed in the article. The earliest homestead names of the former Sāviēna parish have been gathered – in written and cartographic sources by the end of the 17th cent., approximately 20 certain or hypothetical homestead names of Sāviēna peasants can be found. In the article, answers have been sought to questions, which are the earliest known homestead names of Sāviēna, since when they are known, how and where they were recorded, how long they lasted, or when they disappeared, and what was the original meaning of these names, providing an insight into the nomination of the space populated by Sāviēna people in the 17th cent.

The name of Sāviēna as a populated place is closely associated with the neighbouring waters. Firstly, Sāviēna is situated at Sāviēna Lake and the Sāvīte River flows in Sāviēna area. Secondly, the name of the former manor in German was written both as *Sawenhof* and *Sawensee*, which indicates that the name of the lake was initial. Documents of the 16th and 17th cent. testify that its initial name was probably simply *Sāvīens*. There are two possible explanations of the etymology of this name. The name is more likely to have come from words *sāva* “oblong scar” (in tree bark as well) or *sāvains* “scarred”. The narrow, longish shape of Sāviēna Lake perfectly supports such interpretation. It must be mentioned that Finnish origin of the Baltic Sea is also probable, cf. Estonian and Finnish *savi*, Liv *sāv* “clay” and Estonian *savine*, Finnish *savinen*, Liv *sāvvi* “clayey”. Words with such meaning have frequently, and in many languages served as motivation for names of waters.

The earliest known records of Sāviēna homestead names are in Swedish plough revision of 1638 (*actus revisionis Livoniae*), where homestead names of Sāviēna Manor were mentioned – *Kripan*, *Miße*, *Mißan*, *Schnapfi*, *Spage*, *Nainitz*. Five farms were filed as waste (*wüß*): *Augulerlandt*, *Wagell landt*, *Schlackter landt*, *Stagar landt*, *Krug landt*. *Sarcki* – *Sarck* – can be mentioned as Ļaudona Manor homestead belonging to eventual Sāviēna parish. It is possible that one of three records of homestead name *Syling* can be referred to *Ziliņi* in Sāviēna parish.

In Swedish maps of the late 17th cent., of all the above-mentioned homestead names six are found – *Kripan*, *Miße*, *Nainitz*, *Sarck*, *Syling* and *Schnapfi*, which designate nine or even 12 homesteads. In the course of 50–60 years, they were complemented by nine

other homestead names and a few more farms – *Ansull, Juringen, Jock, Kiunse, Kubbuling, Mutzeneck, Sukes* and *Girle* inns, *Rusfel*. Spelling of each homestead name in maps of manors, description book of Bērzaune Castle region and in revision of 1688, has been summed up in tables of the article, and attempts have been made to localise the sites of the homesteads with the help of maps.

The homestead names have been analysed linguistically as well. Most of them have survived to this day. Part of them still persisted in the spiritual space of the local population and were not yet forgotten in mid-20th cent. Some of them, not being official homestead names, are used nowadays, too. As early as in the 17th cent. a tendency rose to give one name to several homesteads, for example, *Krīpāni* and *Ķunci* have become groups of homesteads. This might be deemed to be the beginnings of the formation of sparse villages. The first semantic differentiations of homestead names appeared as well: *Kalna* and *Lejas Mizas*. The questions concerning the origin of the homestead names can be answered only partly for the time being. Words of Latvian or Baltic origin are at the basis of most of the homestead names. Such homestead names are *Cūkas krogs, Ģirlis, Kubuliņi, Kalnamizas* and *Lejasmizas, Mucenieki, Sarķi, Rusuļu krogs, Spāģi* and *Zīliņi*. Two homestead names – *Andzuļi* and *Jurjāni* – stem from popular Latvian person's names of that time. The origin of one homestead name – *Šnapsts* – should be sought in German or Latvian borrowing from the German language. Homestead names *Jokas* and *Naimieši* were identified as probable words of Baltic Finnish origin. No reliable explanation of origin of homestead names *Krīpēni* and *Ķunci* has been found. Hopefully, these conclusions will be supplemented with new discoveries, proceeding with research and tracing the development of these homestead names in the 18th–20th cent.

Zane Grigoroviča, Alma Grīniece

SAWENSEE – VIETAS, CILVĒKA UN MUIŽAS ATTIECĪBAS

Sāvienas muiža ir viena no Vidzemes lokālajām kultūrzīmēm, kuras vēsturiskā izpēte nepavisam nav pilnīga.

Muižas celšanas gads nav precīzi fiksēts, un līdz mūsdienām nav saglabāties Sāvienas muižas arhīvs. Pati muiža, vairākkārt pārbūvēta, ļauj vieglāk nolasīt 20. gadsimta kultūrskāni, tomēr tas apgrūtina iespēju precīzi dokumentēt un vizualizēt senāku laiku liecības.

Rekonstrukcijai izmantoti Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva (turpmāk LVVA) dokumenti (Vidzemes bruņniecības matriculas sastādīšanai savāktie dokumenti un matriculā ierakstīto dzimtu lietas, Sāvienas muižas zemes plāni, Dvēseļu revīziju grāmatas, Sāvienas muižas sadalīšanas lieta), Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes arhīva (turpmāk – NKMP) materiāli kā arī periodiskajos izdevumos publicētie raksti, kur minēta Sāvienas muiža, tās īpašnieki fon Helmerseni un ar muižas kompleksa likteni 20. gs. saistītas ziņas.

Rakstā tiks mēģināts iezīmēt, kādi motīvi rosinājuši pārbūvēt Sāvienas muižu, aptuveni fiksējot ēku kompleksa pārbūves laiku, kā arī apjaust, padarīt reālākus ar muižu saistīto ļaužu vārdus. Rakstā tiks atklāta muižas vēsture kopainā, iezīmējot nozīmīgākos notikumus muižas attīstībā:

1. Senākā fon Helmersenu muiža (1660. g.–19. gs. vidus).
2. Pārbūvētā muiža (19. gs. vidus –1920. g.).
3. Muiža bez muižniekiem (1920. g. – mūsdienas).

Senākā fon Helmersenu muiža (1660. g. – 19. gs. vidus)

Senākās ziņas par īpašumtiesībām uz Sāvienas muižu saistāmas ar fon Tizenhauzenu dzimtas vārdu, bet, sākoties t. s. poļu laikiem Vidzemē, muiža nonākusi kāda Vāgnera (*Wagner*) rīcībā. 1590. gadā Polijas karalis Sigismunds III (1566–1632) to apstiprinājis Kristianam Vāgneram (*Christian Wagner*). Viņa dēla, rotmistra Daniela Vāgnera (*Daniel Wagner*) atraitne, dzimusi Hedviga Drolshāgena (*Hedwig Drolshagen*), sava dēla, rotmistra Lorenca Vāgnera (*Lorenz Wagner*) vārdā